

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διεθνών Σχέσεων
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
« Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»

Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια: Η άσκηση Δημόσιας Διπλωματίας και ήπιας ισχύος μέσω του Ιδρύματος *Yunus Emre* .

Μαρία Τσουλφά

Κόρινθος, Φεβρουάριος 2022

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Sciences and International Relations

Master Program in:
“Governance and Public Policies”

**The Turkish Foreign Policy in the Western Balkans:
Public Diplomacy via Yunus Emre Foundation.**

Maria Tsoulfa

Corinth, February 2022

Στους γονείς μου, Χριστόφορο και Ελένη,
για την αμέριστη και συνεχή ενθάρρυνσή τους
όλα αυτά τα χρόνια.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.

2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Η δηλούσα

Τσουλφά Μαρία

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	1
Περίληψη	3
Abstract.....	4
Κατάλογος Πινάκων.....	5
Εισαγωγή.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η έννοια της Δημόσιας Διπλωματίας.....	8
1.1. Ο Ρόλος της Ισχύος.....	8
1.2. Ορισμός της Δημόσιας Διπλωματίας: Διαστάσεις της και Εργαλεία για την Εφαρμογή της.....	9
1.3. Η Σχέση Δημόσιας και Παραδοσιακής Διπλωματίας.....	11
1.4. Προπαγάνδα και “ Nation- Branding”.....	12
1.5. Ο ρόλος του διαδικτύου	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια	14
2.1. Ο Χαρακτήρας της Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας και ο Νέο- Οθωμανισμός στα Βαλκάνια.....	14
2.2. Η Τουρκική Βαλκανική Πολιτική και η Επιρροή από τον Νέο- Οθωμανισμό	17
2.3. Το Δόγμα <i>Davutoğlu</i> – Το Δόγμα του Στρατηγικού Βάθους.....	18
2.4. Πολιτικές και Στρατιωτικές Σχέσεις της Τουρκίας με τα Βαλκανικά Κράτη.....	20
2.5. Ήπια Ισχύς και Δημόσια Διπλωματία στα Βαλκάνια μέσω Πολιτισμικών και Θρησκευτικών Φορέων.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Πολιτιστική Διπλωματία του Ιδρύματος <i>Yunus Emre</i> στα Δυτικά Βαλκάνια.....	29
3.1. Η Εφαρμογή της Ήπιας Ισχύος στα Δυτικά Βαλκάνια.....	29

3.2. Πολιτιστική Διπλωματία μέσω της Εκπαίδευσης.....	31
3.3. Το Ίδρυμα <i>Yunus Emre</i> χρησιμοποιεί την Εκπαιδευτική Διπλωματία.....	32
3.4. Δράσεις των Ινστιτούτων <i>Yunus Emre</i> στα Δυτικά Βαλκάνια.....	34
3.5. Η Δράση των Ινστιτούτων και ο Κορονοϊός.....	36
Συμπεράσματα	37
Βιβλιογραφία.....	40
Διαδικτυακές πηγές.....	46

Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια: Η άσκηση Δημόσιας Διπλωματίας και ήπιας ισχύος μέσω του Ιδρύματος *Yunus Emre*.

Σημαντικοί όροι: ήπια ισχύς, σκληρή ισχύς, έξυπνη ισχύς, δημόσια διπλωματία, πολιτιστική διπλωματία, Δυτικά Βαλκάνια, νέο- οθωμανισμός, στρατηγικό βάθος, κίνημα *Gülen*, Ισλάμ, εκπαίδευση

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία θα προσεγγιστεί η έννοια της δημόσιας διπλωματίας και ο ρόλος που διαδραματίζει στην εξωτερική πολιτική μιας χώρας, συγκεκριμένα της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια, αυτή και η ήπια ισχύς. Η δημόσια διπλωματία θα διαχωριστεί από άλλες έννοιες που μπορεί να συγγέεται και θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στα εργαλεία άσκησης της. Παράλληλα, θα εξεταστεί το ποια είναι η εξωτερική πολιτική της Τουρκικής Δημοκρατίας από το 2002 κι εντεύθεν στα Δυτικά Βαλκάνια. Για τον λόγο αυτό, θα μελετηθούν οι γενικές αρχές που διέπουν εν γένει την τουρκική εξωτερική πολιτική, η ιδεολογία του νέο- οθωμανισμού μέσα σε αυτήν και οι ιδέες του « Στρατηγικού Βάθους» όπως αποτυπώνονται αυτό τον *Ahmet Davutoğlu*. Κατανοώντας αυτό το γενικό πλαίσιο θα διευκολυνθεί η μελέτη της δράσης της Τουρκίας συγκεκριμένα στα Δυτικά Βαλκάνια μέσω των πολιτικών και στρατιωτικών σχέσεων που αναπτύσσονται, καθώς και μέσω μηχανισμών ήπιας ισχύος και της πολιτιστικής διπλωματίας. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθεί το παράδειγμα του τουρκικού φορέα πολιτιστικής διπλωματίας, του ιδρύματος *Yunus Emre* και η δράση του στα Δυτικά Βαλκάνια.

The Turkish Foreign Policy in the Western Balkans: Public Diplomacy via Yunus Emre Foundation.

Key words: soft power, hard power, smart power, public diplomacy, Western Balkans, new- ottomanism, strategic depth, Gülen movement, Islam, education

Abstract

In this paper is going to be approached the impact of Public Diplomacy and soft power on a state's foreign policy, especially on Turkey's foreign policy in the Balkans. Public diplomacy is about to be distinguished from other definitions that can easily be confused with. This way, its methods will be pointed out. Meanwhile, the reader will have the chance to meet up with the character of Turkey's Foreign Policy in the Western Balkans since 2002. Therefore, the study of Turkish foreign policy in general is included along with the ideology of the "new- ottomanism" and the ideas of Ahmet Davutoğlu as they are mentioned in "The Strategic Depth" . If this general framework is understood, the study of the Turkish role in the Balkans through political and military relations, and soft power and culture diplomacy as well, will be studied more easily. Lastly, in the third chapter is considered the case study of the Turkish institute of public diplomacy, Yunus Emre Foundation, and its activity in the Western Balkans.

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 2.1. Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του Κινήματος *Gülen* στα Βαλκάνια

Πίνακας 3.1. Ποίημα του *Yunus Emre* «Γιουνούς Εμρέ είναι το όνομά μου»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη εποχή ολοένα και περισσότερο η διάδραση μεταξύ πολιτικών δρώντων εκδηλώνεται μέσω πτυχών της ήπια ισχύος που ανοίγουν τον δρόμο για την άσκηση δημόσιας διπλωματίας από αυτούς. Η δημόσια διπλωματία δεν περιορίζεται σε κυβερνητικό επίπεδο επαφών, αλλά προσπαθεί να εμπλέξει και το κοινό σε αυτήν τη διάδραση. Στόχος της είναι πέραν της διακρατικής επαφής, να υπάρξει επαφή και αφομοίωση των πολιτιστικών πτυχών μιας κοινωνίας εκ μέρους μιας άλλης. Για τον λόγο αυτό προβάλλονται οι ιστορικές επιτυχίες και τα θετικά πολιτισμικά στοιχεία. Η Τουρκία δεν ξεφεύγει από αυτήν την τάση κατά την εφαρμογή εξωτερικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, τον εικοστό πρώτο αιώνα με το «Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP)» στο τιμόνι κάθε εξουσίας της Τουρκικής Δημοκρατίας επανατοποθετούνται οι προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της χώρας με το ενδιαφέρον να αυξάνεται για τα Δυτικά Βαλκάνια. Μελετώντας, είναι φανερό πως με τη χρήση του Ισλάμ η Τουρκία επιχειρεί να έρθει πιο κοντά με αντίστοιχες θρησκευτικές ομάδες των Βαλκανίων. Δεν πρέπει να παραλείπεται η ζωτική σημασία των Βαλκανίων για τις τουρκικές δραστηριότητες με κατεύθυνση την Ευρώπη. Ένα ευρωπαϊκό θέμα, την αβέβαιη ενταξιακή πορεία- τη δική της αλλά και των βαλκανικών κρατών-, εκμεταλλεύεται η Τουρκία για να παρεμβαίνει πολιτικά στην περιοχή. Σε αρκετές περιπτώσεις οι κρατικές σχέσεις γίνονται διαπροσωπικές, ενώ αρωγός στην προσπάθεια αυτή είναι οι μουσουλμανικές μειονότητες. Μέριμνα υπάρχει και για στρατιωτικά θέματα, εφόσον δεν είναι αβέβαιη μόνο η ευρωπαϊκή ενταξιακή πορεία των βαλκανικών κρατών, αλλά παρομοίως είναι και η ένταξη σε ευρω-ατλαντικούς θεσμούς με χαρακτηριστικότερο το *NATO*. Έτσι, το τουρκικό καθεστώς παρέχει και στρατιωτική υποστήριξη στα περισσότερα κράτη της Βαλκανικής βοηθώντας τα να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους από εξωγενείς απειλές. Παράλληλα, υιοθετεί και θέτει σε ισχύ μέσα δημόσιας διπλωματίας ιδρύοντας πολιτιστικούς φορείς. Για τον λόγο αυτό ενδιαφέρει παρουσιάζει η δράση του πολιτιστικού ιδρύματος *Yunus Emre* που εκμεταλλεύομενη κι αυτή τις μουσουλμανικές, αλλά και μη, μειονότητες εξυπηρετεί τα σχέδια της βαλκανικής εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας μέσω της εκπαιδευτικής διπλωματίας.

Ως εκ τούτου, προκύπτει ο προβληματισμός του αν η δράση του ιδρύματος *Yunus Emre* στα Δυτικά Βαλκάνια από τη στιγμή της ίδρυσής του ακολουθεί τα πρότυπα δημόσιας διπλωματίας που ακολουθεί το τουρκικό κράτος κατά την άσκηση εξωτερικής πολιτικής του στην συγκεκριμένη περιοχή. Προκειμένου να εξεταστεί το προαναφερθέν ερώτημα, έχει επιλεγεί να ακολουθηθεί μια απαγωγική μέθοδος παρουσίασης της εργασίας. Η μέθοδος αυτή γίνεται εύκολα αντιληπτή από την γενική παρουσίαση των θεωρητικών στοιχείων της δημόσιας διπλωματίας και του πλαισίου χάραξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής που λειτουργούν σαν γέφυρα για να αναλυθεί ειδικά στο πως η δραστηριότητα και οι στόχοι του Ινστιτούτου *Yunus Emre* στα Δυτικά Βαλκάνια συμβαδίζουν με το δόγμα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας για την δράση στην εν λόγω περιοχή.

Αναλυτικότερα, η παρακάτω μελέτη αρχικά εξετάζει την έννοια της δημόσιας διπλωματίας δίχως να παραλείπεται η αναφορά στον ρόλο της ισχύος. Ο τύπος της ισχύος που θα εμποτίζει ένα σχέδιο εξωτερικής πολιτικής θα ορίζει και τον τρόπο διάρθρωσής της αποτυπώνοντας αν έχει επιλεχθεί η δημόσια διπλωματία. Για να γίνει ξεκάθαρη η έννοια της δημόσιας διπλωματίας μελετάται ο ορισμός της μαζί με την μεθοδολογία που ακολουθεί και όλες τις εκφάνσεις της. Επειδή εύκολα ο αναγνώστης μπορεί να συγχυστεί, γίνεται διάκριση της από τις άλλες έννοιες, όπως η παραδοσιακή διπλωματία, η προπαγάνδα και το “*nation branding*” . Θα ήταν αδύνατον να μην εξεταστεί, τελικά, η συμβολή του διαδικτύου στην άσκηση δημόσιας διπλωματίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα σκιαγραφηθούν συγκεκριμένα οι αρχές που διέπουν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και ο ρόλος της ιδεολογίας του «νέο- οθωμανισμού» . Αυτή η ιδεολογία θα βοηθήσει στην ανάλυση της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής. Η πλήρης κατανόηση της προϋποθέτει και την κατανόηση του δόγματος του «Στρατηγικού Βάθους». Αφού παρατεθούν οι θεμελιώδεις αρχές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής γενικά και ειδικά στα Βαλκάνια, θα παρουσιαστούν αφενός οι πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις τις οποίες οικοδομεί η Τουρκία κι αφετέρου οι πολιτισμικοί και θρησκευτικοί φορείς άσκησης δημόσιας διπλωματίας της χώρας συγκεκριμένα στα Δυτικά Βαλκάνια, ώστε να αναλυθεί η εκ τοις πράγμασι εφαρμογή της. Καθώς, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, ένας φορέας που δρα εκεί χρησιμοποιώντας ήπια ισχύ και εργαλεία τέτοιας διπλωματίας, και ειδικότερα εκπαιδευτικής διπλωματίας, είναι το Ινστιτούτο *Yunus Emre* κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθεί, στο τέλος, το πώς χρησιμοποιεί αυτά τα εργαλεία, ώστε να εξυπηρετήσει τις προτεραιότητες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στα Δυτικά Βαλκάνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η έννοια της Δημόσιας Διπλωματίας

1.1 Ο Ρόλος της Ισχύος

Αν γίνει αποδεκτή η ρεαλιστικής χροιάς άποψη πως το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και τα λειτουργικά ομοιόμορφα κράτη οδηγούνται στην ανασφάλεια, τον ανταγωνισμό και την αυτοσυντήρηση, τότε αυτό που φαίνεται να τα διαχωρίζει είναι η ισχύς τους (Παπασωτηρίου, 2009, σελ.33) . Πριν οριστεί η έννοια της δημόσιας διπλωματίας, θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να οριστεί η έννοια της ισχύος, καθώς αυτή θα καθορίσει τον χαρακτήρα που θα λάβουν οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των κρατών. Κατά τον *Morgenthau* (1993), λοιπόν, η ισχύς συνιστά μια «σχέση ανάμεσα σε δύο πολιτικούς δρώντες που συμπεριλαμβάνει καθετί που επιβάλλει και διατηρεί τον έλεγχο του ανθρώπου πάνω σε έναν άλλο και καλύπτει όλες τις κοινωνικές σχέσεις που υπηρετούν τον συγκεκριμένο σκοπό, από φυσική βία ως τους πιο αδιόρατους ψυχολογικούς δεσμούς». Τα κράτη, για να επιτύχουν τους στρατηγικούς τους στόχους, χρησιμοποιούν την ισχύ τους.

Η ισχύς είναι ένα μέσο πολυδιάστατο και δυναμικό (Κουσκουβέλης, 2004, σελ. 148-186). Στη βιβλιογραφία υπάρχει η αντίληψη για την απόλυτη διάσταση της ισχύος ως ικανότητες και μέσα, αλλά και η σχετική της έννοια μέσω της ικανότητας να μεταβάλλεται η συμπεριφορά του άλλου. Ο *Joseph Nye* κατά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ως νοητικός πατέρας του όρου της «ήπιας ισχύος (*soft power*)» , περιέγραψε την ικανότητα επίτευξης του επιθυμητού μέσω του γοήτρου και της έλξης, παρά μέσω του εξαναγκασμού και της δωροδοκίας δίνοντας έμφαση στο εμπόριο και την οικονομία ως τους δύο πυλώνες της αλληλεξάρτησης και της ισχύος (Nye, 2005, σελ. 33-34). Εστίασε στην ήπια ισχύ θεωρώντας ότι τα στρατιωτικά μέσα είχαν αναλυθεί σε πολύ μεγάλη έκταση και πως τα χαρακτηριστικά της ελκυστικότητας και του παραδείγματος που προβάλλει μια χώρα προς τα έξω είναι σημαντικότερα από τον εξαναγκασμό και τη δωροδοκία. Ως βασικές πηγές της περιγράφει την κουλτούρα, τις πολιτικές αξίες και την εξωτερική πολιτική (Nye, 2005, σελ. 33-34) . Επομένως, δεν είναι απαραίτητο πως θα εξαρτάται πάντα από τον κρατικό έλεγχο. Σε αντιδιαστολή ο ίδιος φέρνει τη «σκληρή ισχύ (*hard power*)» που βασίζεται στη χρησιμοποίηση του πειθαναγκασμού με χρήση στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος. Βέβαια οι παραπάνω, σκληρή και ήπια ισχύς, δεν αποκλείεται να συνδυαστούν και να οδηγήσουν στην «έξυπνη ισχύ (*smart power*)» . Η τελευταία σηματοδοτεί την ικανότητα συνδυασμού σκληρής και ήπιας ισχύος ανάλογα με το αν η σκληρή ή η ήπια ισχύς είναι πιο αποτελεσματική σε σχέση με μια δεδομένη κατάσταση. Ως έννοια αποδίδεται τόσο στη *Suzanne Nossel*, η οποία μάλιστα τιτλοφορεί το 2004 άρθρο της με τον όρο αυτό, όσο και στον *Joseph Nye* (2009) που με αυτόν τον όρο κατακρίνει την πολιτική του *Bush* ενάντια στην τρομοκρατία.

1.2 Ορισμός της Δημόσιας Διπλωματίας: Διαστάσεις της και Εργαλεία για την Εφαρμογή της

Το 1965, την ημέρα ίδρυσης από τον δημοσιογράφο *Edward R. Morrow* του «Κέντρου Δημόσιας Διπλωματίας *Edward R. Morrow (The Edward R. Morrow Center of Public Diplomacy)*» στο *Fletcher School*, ο *Edmund Gullion* με την ιδιότητα του πρώην διπλωμάτη ανέφερε μεταξύ άλλων πως «...η Δημόσια Διπλωματία ασχολείται με την επιρροή της κοινής γνώμης στον σχεδιασμό και την εκτέλεση της εξωτερικής πολιτικής. Περιλαμβάνει διαστάσεις των διεθνών σχέσεων πέρα από την παραδοσιακή διπλωματία...[συμπεριλαμβανομένης] και της καλλιέργειας από τις κυβερνήσεις, της κοινής γνώμης άλλων κρατών, της αλληλεπίδρασης των ιδιωτικών ομάδων και ενδιαφερόντων μιας χώρας με εκείνα μιας άλλης... και της διακρατικής ροής πληροφοριών και ιδεών»¹. Κατά τον *Nye* (2005, σελ. 42- 44) , η διαμόρφωση του επιθυμητού μηνύματος μετάδοσης προς την διεθνή κοινή γνώμη θα πρέπει να προηγείται της εφαρμογής κατάλληλης τεχνικής πειθούς, ενώ αντίστοιχα θα πρέπει να επιλέγονται τα κατάλληλα εργαλεία που θα ερμηνεύσουν τις αντιδράσεις του κοινού σε αυτά τα μηνύματα. Διαφαίνεται, επομένως, η κρισιμότητα του περιεχομένου της διασυνοριακής ροής πληροφοριών και ιδεών, αλλά και της ίδιας της διαδικασίας.

Ο *Hans Tuch* (1990) έδωσε κι εκείνος τον δικό του ορισμό για τη δημόσια διπλωματία. Πιο συγκεκριμένα, έγραψε για μια κυβερνητική διαδικασία επικοινωνίας με δέκτη τα μη εγχώρια κοινά που στοχεύει να ενστερνιστούν αυτά τα κοινά τις εθνικές ιδέες και ιδανικά, τον πολιτισμό και τους πολιτικούς θεσμούς, αλλά και τους εθνικούς στόχους και τις προτεραιότητες. Δεν περιορίζεται σε κυβερνητικές λειτουργίες μόνο, αλλά περικλείει και τη δράση οποιασδήποτε εμβέλειας Μη Κυβερνητικών Οργανισμών (ΜΚΟ) ή ακόμη και υπερεθνικών και υπο- εθνικών δρώντων. Τονίζει πως η δημόσια διπλωματία μπορεί να ευδοκιμήσει μόνο σε περιβάλλον δικτύου και καθιστά σαφές πως θα πρέπει οι στρατηγικές επηρεασμού να μην συμπίπτουν με αυτές του επηρεασμού εγχώριων ακροατηρίων.

Ο Βρετανός *Mark Leonard* , ειδικός στη δημόσια διπλωματία, υπογράμμισε πως αυτή είναι τρισδιάστατη (2002) , εφόσον ως πρώτη διάστασή της παρουσιάζει την καθημερινή επικοινωνία, δεύτερη τη στρατηγική επικοινωνία και ως τρίτη την ανάπτυξη σταθερών και μακροχρόνιων σχέσεων. Μελετώντας αυτό το τρίπτυχο διαπιστώνεται πως η καθημερινή επικοινωνία, που σχετίζεται με την ερμηνεία που επιδέχονται οι αποφάσεις εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής είναι η αμεσότερη, ενώ η πιο σημαντική είναι η ανάπτυξη σταθερών και μακροχρόνιων σχέσεων, καθώς μέσω υποτροφιών, συνεδρίων, ενημερώσεων μέσω των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας επιτυγχάνεται η επαφή με πρόσωπα κλειδιά των χωρών με των οποίων επιδιώκονται οι σχέσεις. Παράλληλα, εξίσου αποφασιστική είναι και η στρατηγική επικοινωνία, ακριβώς διότι αυτή θα εξασφαλίσει τη συνοχή των εκπεμπόμενων

¹ United States Information Agency Alumni Association, “What Public Diplomacy is and is not” Washington, D.C., 2002, (διαθέσιμο στο: <http://www.publicdiplomacy.org/1.htm>)

μηνυμάτων και στόχων. Αυτός ο τρισδιάστατος χαρακτήρας εντέλει θα καθορίσει την θελκτικότητα και την θετική εικόνα μιας χώρας και συνάμα θα βοηθήσει στην επίτευξη του απώτερου στόχου, δηλαδή την κατανόηση εκ μέρους του ακροατηρίου.

Το πλαίσιο εφαρμογής της δημόσιας διπλωματίας συνιστά η εξωτερική πολιτική της χώρας κι ως εκ τούτου οφείλει να συμβαδίζει με τους μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους που έχουν χαραχθεί και να στηρίζεται στην εμπιστοσύνη και την αξιοπιστία. Η αξιοπιστία θα γεφυρώσει τους διαφορετικούς πολιτισμούς όταν υπάρχουν ιδιόμορφες διμερείς σχέσεις εξαιτίας ιδιαίτερων πολιτιστικών διαιρετικών τομών εντός των εμπλεκόμενων κοινωνιών (*Melissen, 2005, pp.15- 16*). Σχετικά με την αξιοπιστία, αυτή ενισχύεται όταν υπάρχει νομιμοποίηση και στο εσωτερικό για όσα έχει προβεί η κυβέρνηση διεθνώς. Στο σημείο αυτό, ο *Melissen (2011, p.19)* ξεχωρίζει τρεις νέους τύπους δημόσιας διπλωματίας: τη συνεργασία κρατών και επιχειρήσεων, τη διπλωματία πολιτών και την εγχώρια διάσταση της δημόσιας διπλωματίας, με άλλα λόγια τις εγχώριες ομάδες πολιτών. Για αυτό και η νομιμοποίηση των διεθνών πεπραγμένων ειδικά από τις τελευταίες έχει καθοριστική επίδραση στην αξιοπιστία, αφού όσο πιο μεγάλη εγχώρια αποδοχή χρίζει ένα μήνυμα, τόσο πιο εύκολα θα περαστεί και στο ξένο κοινό.

Η δημόσια διπλωματία, όπως ισχυρίζεται ο *Nickolas J. Cull (2009)* ακολουθεί συγκεκριμένη μεθοδολογία. Κατά πρώτους, η «ικανότητα πρόσληψης» (“*listening*”) είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο ενός δρώντα για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την κοινή γνώμη των πολιτών άλλων χωρών, ώστε εν συνεχεία να χρησιμοποιηθούν για να διαμορφώσει τη δημόσια διπλωματία του (*Cull, 2009, pp. 10- 12*). Ο *Gregory (2007, p.3)*, κάνει λόγο για σχέση εμπιστοσύνης, οπότε η χρήση κατασκοπείας απορρίπτεται και αντικαθίσταται από την χρήση ερευνών γνώμης, όπως και από την διαδραστικότητα νέων τεχνολογιών π.χ. διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επιπρόσθετο εργαλείο αποτελεί η «συνηγορία», εναλλακτικά «υπεράσπιση» (“*advocacy*”). Κατά τον *Cull (2009, p. 14)*, περιγράφεται η «η προσπάθεια ενός δρώντα να διαμορφώσει το διεθνές περιβάλλον αναλαμβάνοντας μια διεθνή επικοινωνιακή δραστηριότητα με στόχο την προώθηση μιας ενεργούς πολιτικής προτεραιότητας». Έπειτα, σύμφωνα με τον ίδιο (*2009, p.33*), και το να επιχειρεί ένας δρών να εκμεταλλευτεί το διεθνές περιβάλλον μέσω της προβολής των ιστορικών πηγών του και επιτευγμάτων του στο εξωτερικό, προβάλλοντας εν ολίγοις «πολιτιστική διπλωματία», συμβάλλει στην σύσφιξη των σχέσεων και στο να οικοδομηθεί κλίμα εμπιστοσύνης και κατανόησης. Ένα τέταρτο εργαλείο που παρουσιάζει αποτελεί η «ανταλλακτική διπλωματία» (*2009, p.33*), όπως διαφαίνεται σχετίζεται με την ανταλλαγή προσώπων μεταξύ κρατών για κάποια χρονικά προσδιορισμένη περίοδο, λ.χ. για σπουδές, κι έτσι οι ανταλλασσόμενοι καθίσταται ταυτόχρονα διπλωμάτες της κουλτούρας, αλλά και αποδέκτες της άλλης που τους φιλοξενεί. Τελικά, και τα «Διεθνή Δελτία Ειδήσεων» χάρη στη μετάδοση των πληροφοριών είτε μέσω των τηλεοπτικών δεκτών, των ραδιοφώνων ή του διαδικτύου συνδράμουν στο έργο της Δημόσιας Διπλωματίας και δύνανται να συμπεριλαμβάνουν

στοιχεία από την ικανότητα πρόσληψης, τη συνηγορία, την πολιτιστική και ανταλλακτική διπλωματία (Cull, 2009, p. 34).

Στο σημείο αυτό αξίζει να αποδοθεί ιδιαίτερη μνεία στο διαδίκτυο και την ανάπτυξη των επικοινωνιακών τεχνολογιών που μεταδίδουν πλέον σε άμεσο χρόνο τις πληροφορίες. Χωρίς αυτά, δε θα δινόταν στους πολίτες η δυνατότητα να ενημερωθούν από πολλές και διάφορες πηγές πληροφόρησης και να ασκήσουν πολιτικό έλεγχο στα έργα των κυβερνήσεών τους (Grant, 2005). Εκτός του πολιτικού ελέγχου, προωθείται και ο εκάστοτε πολιτισμός, αλλά και ο διαπολιτιστικός διάλογος μέσω του αυτού και των κοινωνικών δικτύων (Cowan & Arsenault, 2008, p. 26-27).

1.3 Η Σχέση Δημόσιας και Παραδοσιακής Διπλωματίας

Η παραδοσιακή διπλωματία έχει μακράιωνη ιστορία. Αν κάποιος ψάξει τον ακριβή ορισμό της και ανατρέξει στο *Oxford English Dictionary*, θα διαβάσει πως πρόκειται για τη σύναψη σχέσεων μεταξύ διεθνών δρώντων μέσω διαπραγματεύσεων δια των Πρέσβων και Απεσταλμένων, ενώ η διεξαγωγή τους γίνεται με ειρηνικά μέσα (Satow, 1917, p. 10). Στο «Λεξιλόγιο του Διπλωμάτη» ο Pliske (1997, p.75), ορίζει την διπλωματία ως μια πολιτική προσπάθεια, μέσω της οποίας τα κράτη καθιερώνουν μεταξύ τους και προσπαθούν να διατηρούν επίσημες σχέσεις δια της επαφής προβάλλοντας κατά αυτόν τον τρόπο τα συμφέροντά τους στη διεθνή πολιτική σκηνή. Κάπως έτσι, πάλι για τον Pliske, χαράσσεται αλλά και εφαρμόζεται μια εξωτερική πολιτική από μέρος του κράτους στο εξωτερικό. Επίσης, αξιοσημείωτος είναι ο ορισμός της διπλωματίας ως μια εκπολιτιστική διαδικασία από τον θεωρητικό των διεθνών σχέσεων, Adam Watson (1982, p. 20), ο οποίος εν ολίγοις αναφέρει πως πρόκειται για μια πολιτισμένη διαδικασία στη βάση της κατανόησης και του σεβασμού αντικρουόμενων απόψεων και της διαρκούς ανταλλαγής τέτοιων απόψεων, ώσπου να βρεθούν κοινές αποδεκτές λύσεις στα αντικρουόμενα συμφέροντα που τυγχάνει να εκπροσωπούν αυτές. Οι λέξεις κλειδιά, τελικά, είναι η συνεργασία και η επικοινωνία.

Εξετάζοντας, λοιπόν, τη σχέση παραδοσιακής διπλωματίας και δημόσιας, από τη μια μεριά γίνεται συνειδητό πως ένας διεθνής δρώντας προσπαθεί να διαμορφώσει το διεθνές περιβάλλον μέσω του διαλόγου με άλλον διεθνή δρώντα (Cull, 2009, p. 6), ενώ στην περίπτωση της δημόσιας διπλωματίας ασκείται απλά μια πολιτική, αλλά εμπλέκεται ένα διεπιστημονικό πεδίο με θεωρητικές βάσεις που καλύπτει ευρύ φάσμα επιστημών (Gregory, 2007, p.288). Παράλληλα, η τελευταία έχει συμβάλει στο να ξεπεραστούν οι τυπικές μορφές της παραδοσιακής διπλωματίας, εφόσον εμπλέκεται και στο πεδίο συζήτησης για τα δημόσια θέματα (Castells, 2008, pp.78-93). Συμπερασματικά, καλό θα ήταν να μην αντιμετωπίζονται ανταγωνιστικά, αλλά ως έννοιες που συμπληρώνουν η μια την άλλη, αφού πέρα των κυβερνητικών επαφών εμπλέκεται και η επαφή με την κοινή γνώμη.

1.4 Προπαγάνδα και “Nation Branding”

Δύο διαφορετικές έννοιες που συχνά συγχέονται ή και ταυτίζονται με τη δημόσια διπλωματία είναι αυτές της «προπαγάνδας» και του “nation branding”. Η δημόσια διπλωματία, όμως, δεν είναι τίποτα από αυτά.

Από τη μια πλευρά, πολλοί θεωρούν ότι ο τύπος της διπλωματίας που μελετάται στην παρούσα εργασία είναι επακόλουθος της προπαγάνδας βασιζόμενοι στον ορισμό που δόθηκε από τον Welch (1999, pp. 24-26), ο οποίος την περιγράφει ως την εσκεμμένη προσπάθεια να επηρεαστεί η κοινή γνώμη μέσα από τη μετάδοση ιδεών και αξιών επί ενός συγκεκριμένου σκοπού και που έχει σχεδιαστεί οργανωμένα, ώστε άμεσα ή έμμεσα να εξυπηρετηθούν προσωπικές πολιτικές αξιώσεις και συμφέροντα. Κάποιοι άλλοι, θεωρούν την προπαγάνδα ως έναν διεφθαρμένο τρόπο εφαρμογής διπλωματικής επικοινωνίας. Μια τέτοια άποψη ενστερνίζεται ένθερμα και ο καθηγητής διεθνών σχέσεων G. R. Berridge. Σύμφωνα με αυτόν (2002, p.125), σκοπός της προπαγάνδας είναι να λάβει υπέρ της την θετική γνώμη των μέσων ενημέρωσης, όπως και όλων των συντελεστών λήψης αποφάσεων ενός ξένου κράτους, για να υποστηριχτεί η άποψη που υποστηρίζει ο φορέας της. Ταυτίζει μάλιστα την προπαγάνδα με την δημόσια διπλωματία ως εξής: «η προπαγάνδα με άμεσο στόχο την εξωτερική πολιτική ενός άλλου κράτους μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτή και οι μόνιμοι πρεσβευτές είναι άκρως απορροφημένοι σε αυτήν την κατεύθυνση, η γνωστή δημόσια διπλωματία».

Ο Melissen (2005, p.11) δεν αρνείται πως οι παραπάνω έννοιες μπορεί να μοιάζουν στο σημείο που αυτές προσπαθούν να προσανατολίσουν τους ανθρώπους στο να σκεφτούν προς μια υποδεδειγμένη κατεύθυνση, όμως ο τρόπος που το κάνουν διαφέρει. Ειδικότερα, η δημόσια διπλωματία επεξεργάζεται και αφομοιώνει αυτό που εκφράζεται από τους πολίτες, αφού δεν επιθυμεί να τους καταστήσει ανδρείκελα. Εργαλεία της είναι ο διάλογος και η πειθώ, ενώ απορρίπτει τη διάδοση αναληθών μηνυμάτων. Αδιαμφισβήτητα, το γεγονός πως κάτι αφομοιώνεται σημαίνει ότι, αρχικά, πρέπει να κατανοηθεί το ιστορικό – πολιτικό – κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου συμβαίνει. Με άλλα λόγια, μελετώνται σε βάθος ο πολιτισμός, η ιστορία, η συγκεκριμένη ιστορική στιγμή που η οποιαδήποτε ιδέα λαμβάνει μέρος, καθώς και η ιδιοσυγκρασία όποιου την κουβαλά μαζί του. Εν ολίγοις περιγράφεται μια γνωστική εμπειρία που δεν αποβλέπει στο πως θα καθοδηγηθεί η σκέψη των ατόμων, αλλά και πως θα υπάρξει διάδραση. Ο Nye σε άρθρο του (2010) επισημαίνει τον κίνδυνο υποβάθμισης της δημόσιας διπλωματίας σε προπαγάνδα. Σε αυτήν την περίπτωση θα πάψει πια να αποτελεί πηγή ήπιας ισχύος και θα την υποβαθμίσει η ίδια της η αποτυχία να πείσει.

Όσον αφορά το “nation branding”, καταρχάς να αναφερθεί πως πρόκειται για έναν μη πολιτικό όρο με προέλευση από τον χώρο του marketing και της διαφήμισης κι εφαρμόζει πρακτικές, επομένως, του marketing έχοντας θέσει ένα στρατηγικό όραμα (Melissen, 2011, pp.19-21) . Ο Fan (2008, pp.147- 58), σημειώνει πως μπορεί να καταστεί εργαλείο ήπιας ισχύος ενός κράτους, όπως άλλωστε και η δημόσια

διπλωματία, ενώ ο εμπνευστής του όρου, ο *Simon Anholt* παρουσιάζει την «Θεωρία Εξαγώνου» (2006, p.26). Όπως αυτή δομείται αποτυπώνει πως η δημόσια εικόνα ενός κράτους είναι μια μεταβλητή που αποτελείται από τον συντελεστή του τουρισμού, των επενδύσεων, των εξαγωγών, της διακυβέρνησης, του πολιτισμού και του ανθρώπινου κεφαλαίου ενός κράτους. Μελετώντας τη θεωρία του θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως τα κράτη λειτουργούν όπως οι επιχειρήσεις: οι επιχειρήσεις αφενός μεριμνούν για το εμπορικό σήμα αυτών που παράγουν και τα κράτη, αφετέρου, διεκδικούν μια εξέχουσα θέση στο άναρχο διεθνές σύστημα φτιάχνοντας το χαρακτηριστικό τους εμπορικό σήμα.

Η ειδοποιός διαφορά που εντοπίζεται ανάμεσα στις έννοιες που συγκρίνονται είναι πως η δημόσια διπλωματία δεν επιχειρεί απλά να διαδώσει ένα μήνυμα, αλλά μοχθεί για να οικοδομηθούν σταθερές και αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων με βασικό όπλο τις πολιτιστικές σχέσεις.

1.5 Ο Ρόλος του Διαδικτύου

Ο *Nye* (2010) είχε γράψει πως ζούμε στην εποχή της πληροφορίας. Ακόμα, μπορεί τα κράτη να μεγεθύνουν τους στρατιωτικούς τους πόρους και την οικονομική τους επιρροή σε άλλα, αλλά ποιο κρίσιμης σημασίας είναι το ποιανού το αφήγημα θα επικρατήσει. Σε αυτό συμβάλλουν η νέες τεχνολογίες μέσω των οποίων οι πληροφορίες και τα αφηγήματα ταξιδεύουν. Η αξιοπιστία θα είναι αυτή που ανάμεσα στον καταγισμό της πληροφορίας που προσφέρεται θα καθορίσει το ποιος και τι θα επικρατήσει. Το διαδίκτυο έχει διεισδύσει πλέον σε κάθε λεπτό της καθημερινότητας των πολιτών, οπότε και αναπόδραστα και στις τακτικές των κυβερνήσεων, των ΜΚΟ, των υπο- εθνικών και υπερ- εθνικών δρώντων. Η μετάδοση, έτσι, της πληροφορίας είναι πιο ταχεία από ποτέ, κι εφόσον οι πηγές έχουν πολλαπλασιαστεί και η πρόσβαση σε αυτή ανεμπόδιστη και γίνεται από κάθε μεριά του πλανήτη. Ειδικά οι ΜΚΟ μέσω της λειτουργίας των δικτύων και εκμεταλλευόμενοι τις τεχνολογικές εξελίξεις καταφέρνουν όχι μόνο να μεταδώσουν τα μηνύματά τους πιο εύκολα και γρήγορα, αλλά και να δραστηριοποιηθούν σε άλλες χώρες στο εξωτερικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια

2.1 Ο Χαρακτήρας της Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας και ο Νέο-οθωμανισμός στα Βαλκάνια

Η εξωτερική πολιτική ενός κράτους μπορεί να βασιστεί σε εσωτερικούς παράγοντες (“*internal factors*”), όπως τα χαρακτηριστικά του ίδιου του πολιτικού συστήματος ή η δράση των πολιτών και των ομάδων που δρουν μέσα σε αυτό με κορυφαία προσωπικότητα τον ηγέτη, αλλά και σε εξωτερικούς παράγοντες (“*external factors*”), δηλαδή το πώς λειτουργεί το διεθνές σύστημα και άλλοι δρώντες (*Beasley et al.*, 2012). Ο *Gideon Rose*, εμβληματική μορφή του περιοδικού “*Foreign Affairs*” και αναλυτής εξωτερικής πολιτικής, το 1998 (p.148) σημειώνει πως η ιδεολογία, ο πολιτισμός και η οικονομία, εν ολίγοις τα εσωτερικά χαρακτηριστικά μιας κρατικής οντότητας, δύνανται να καθορίσουν την εξωτερική πολιτική της. Άρα, γίνεται κατανοητό πως η εφαρμοσμένη εσωτερική πολιτική (“*Innenpolitik*”) συμβάλλει στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του.

Στην περίπτωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής πρωταγωνιστικό ρόλο κατέχει η ηγεσία. Το 2002 αυτή περνά στον επικεφαλής του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (*Justice and Development Party*) – *AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)*, *Recep Tayyip Erdoğan*, και αμέσως ο χαρακτήρας της τουρκικής εξωτερικής λαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας περιφερειακής δύναμης με τον ηγέτη της να υποστηρίζει πως οφείλει να παρέμβει σε πολλές περιοχές που ταλανίζονται από συγκρούσεις (Μέση Ανατολή, Βαλκάνια, Καύκασο, Μαύρη Θάλασσα), για να διατηρηθεί η ασφάλεια (*Ulgen*, 2010, p.7) . Ακόμη μια εμβληματική μορφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτελεί ο *Ahmet Davutoğlu*, ο οποίος κατά την περίοδο διακυβέρνησης του *AKP* διετέλεσε ως Υπουργός Εξωτερικών (2009- 2014) και πρωθυπουργός (2014 – 2016) της χώρας. Ο *Davutoğlu* το 2009² συμφωνεί πως η Τουρκία όντας η μεγαλύτερη από άποψη γεωγραφίας, στρατιωτικής και οικονομικής δύναμης συγκριτικά με τις γείτονες χώρες της πρέπει να συνδράμει στη διατήρηση της τάξης στις παραπάνω περιοχές. Έτσι, θεωρεί επιτακτική την ύπαρξη ενός μακροπρόθεσμου οράματος για την εξωτερική πολιτική που θα δικαιολογεί δράσεις για την αντιμετώπιση κρίσεων. Κατά αυτόν τον τρόπο, η Τουρκία θα μεγιστοποιήσει τα συμφέροντά της και θα γίνει μια ακόμη δύναμη ανάμεσα στις ισχυρές του παγκόσμιου συστήματος. Είναι σαφές, επομένως, πως το πλαίσιο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής διέπεται από μαξιμαλιστικές βλέψεις με τα πρόσωπα διαμόρφωσής της να καλλιεργούν το προφίλ ενός περιφερειακού πόλου (Φίλης, 2017, σελ.78). Άλλωστε, και ο ίδιος ο *Davutoğlu* στο «Στρατηγικό Βάθος» (σελ.131 και 132) γράφει για το πεδίο δράσης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του: «... περιφερειακές δυνάμεις όπως η Τουρκία ...» .

² *Davutoğlu, A. (2009). TURKISH FOREIGN POLICY AND THE EU IN 2010. Turkish Policy Quarterly, Fall (διαθέσιμο στο: <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/turkish-foreign-policy-and-the-eu-in-2010-fall-2009-en.pdf>)*

Συμπερασματικά, γίνεται εύκολα αντιληπτή η παραδοχή πως η ιδεολογία των ηγετών χαράσσει την πορεία εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Παράλληλα, όμως, και η οικονομία επηρεάζει καθοριστικά. Όπως τονίζουν οι *Öztürk και Akgönül* (2021, σελ.338), στο τουρκικό παράδειγμα οι οικονομικές κρίσεις με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπη η χώρα επηρέασαν την εσωτερική και παρεπόμενα την εξωτερική της πολιτική. Σχετικά δε με τη θρησκεία, το *AKP* απορρίπτοντας την ρεπουμπλικανική παράδοση και κάθε κεμαλική κοσμική κληρονομιά της χώρας (*Ulgen, 2010, pp. 5-6*), ενσωμάτωσε πολύπλευρες προβολές της θρησκείας με τις ισλαμικές θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις να επανέρχονται στην καθημερινότητα (*Rahigh- Aghsan, 2011, p.43*) και κατ' επέκταση στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της Τουρκίας.

Από το 2002 έως το 2007 το *AKP* μερίμνησε για την αποκατάσταση των σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ενταξιακή προοπτική. Για να καλλιεργηθεί η νέα εικόνα της Τουρκίας που θα είναι κοντά στη Δύση, πραγματοποιήθηκε ένας «εκδυτικισμός» με την δικαιοσύνη, τη διαφάνεια, τις θρησκευτικές ελευθερίες και την εξασφάλιση βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών να στηρίζουν το εγχείρημα αυτό (*Kalın, 2011, p.9*). Κι όσο η κυβέρνηση επιχειρούσε να εδραιώσει την ηγεμονία της στο εσωτερικό, ο Υπουργός Εξωτερικών χάραξε τις βασικές αρχές (*Davutoğlu, 2012*) βάσει των οποίων θα πορευόταν η εξωτερική πολιτική της χώρας εφεξής. Ειδικότερα, ως πρώτη αρχή ορίζει το ότι μια ισόρροπη σχέση δημοκρατίας και ασφάλειας θα έπρεπε να συμπορεύεται με τον εκσυγχρονισμό των εσωτερικών δομών της χώρας, ώστε να προσαρμοστεί στις διεθνείς απαιτήσεις. Η υποστήριξη της πολιτικής μηδενικών προβλημάτων με τις γείτονες χώρες αποτελεί ακόμη μια προτεραιότητα, διότι ένας ή περισσότεροι αντιπερισπασμοί μπορεί να κωλύσουν τον εσωτερικό εκσυγχρονισμό. Τρίτον, η Τουρκία θα πρέπει να είναι ο «ειρηνικός διαμεσολαβητής» μεταξύ άλλων χωρών και να μπορεί να γεφυρώνει τα επικοινωνιακά χάσματα των εμπλεκόμενων μερών ανάμεσα τον οποίων διαμεσολαβεί. Καθοριστική αρχή συνιστά και η συμμετοχή του τουρκικού κράτους σε διεθνή όργανα και διεθνείς πρωτοβουλίες υπό το πρίσμα ότι έτσι διευκολύνεται και η άσκηση δημόσιας διπλωματίας. Τέλος, θα πρέπει να αποφεύγονται οι συμμαχίες μονάχα με έναν εταίρο και να υπάρχει πολυμέρεια στη συνεργασία με άλλους δρώντες.

Έπειτα κι όσο η κυβέρνηση επιχειρούσε να εδραιώσει την ηγεμονία της τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, το ενδιαφέρον της στράφηκε και στα Βαλκάνια, όπου κατάφερε τελικά να ασκήσει επιρροή (*Τζιάρρας και Μουδούρος, 2016*). Προκειμένου να δικαιολογήσει την επέμβαση στην περιοχή, επικαλέστηκε την κοινή οθωμανική μνήμη και κληρονομιά στην συγκεκριμένη περιοχή. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως και προηγούμενες κυβερνήσεις είχαν επικαλεστεί την οθωμανική κληρονομιά, με εμβληματική πολιτική φιγούρα τον *Halil Turgut Özal* (1983- 1993), ο οποίος επικέντρωσε την προσοχή της εξωτερικής πολιτικής στην κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (*Sedat, 2003-2004, p.171*) εμπλέκοντας το Ισλάμ στον κοινωνικό και πολιτικό βίο της Τουρκίας (*Onis & Yilmaz, 2009, pp. 7- 24*). Αυτή η οθωμανική κληρονομιά στηρίχτηκε στο ότι κάποτε η Οθωμανική Αυτοκρατορία

συμπεριλάμβανε πολλούς λαούς που όμως όλοι είχαν μια κοινή ταυτότητα, την οθωμανική (*Mardin*, 2000, p.14) . Δεν πρέπει να παραλειφθεί πως σε αυτήν την Αυτοκρατορία η θρησκευτική και πολιτική εξουσία ταυτίζονται, όπως και ότι η γεωγραφική έκταση και η ισχύς είναι αλληλένδετες. Μάλιστα, ο ίδιος ο *Özal* είχε μιλήσει για μια Τουρκία που θα εκτείνεται από την Αδριατική έως το Σινικό Τείχος (*Μαρκεζίνης*, 2010, σελ.203- 204), όπως και ο Υπουργός Εξωτερικών της χώρας κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990, *İsmail Cem*, θεωρούσε απαραίτητο το χαρακτήρα μιας αυτοκρατορικής δύναμης από μέρους της Τουρκίας για να καταστεί μια υπολογίσιμη δύναμη παγκοσμίως (*Öktem*, 2010).

Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης αρχίζει κι αυτό να επιθυμεί την προώθηση του νέο- οθωμανικού οράματος στην εξωτερική πολιτική. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Μάζης (2012, σελ.16), ο νέο- οθωμανισμός τοποθετεί ως προτεραιότητα το να καταστεί η Τουρκία ο περιφερειακός δρών που θα ηγείται του μουσουλμανικού και τουρκόφωνου πληθυσμού με κεντρική εξουσία στην Ευρασία. Έτσι, στο πνεύμα αυτής της ιδεολογίας *Erdogan* και *Davutoğlu* ,μέσω του «Στρατηγικού Βάθους» του δεύτερου (Φίλης, 2017, σελ.38) εργάζονται για την επικράτηση στα υποσύστημα της Μέσης Ανατολής, Κεντρικής Ασίας και Νοτιανατολικής Ευρώπης με απώτερο στόχο την επικράτηση στα Βαλκάνια. Πρόκειται για έναν νέο- οθωμανισμό που προσαρμόζεται στο πλαίσιο και τον εταίρο στον οποίο εφαρμόζεται με σταθερή την αναθεωρητική πολιτική (*Öztiirk & Akgönül*, 2021, σελ.344). Ο ίδιος ο *Davutoğlu* (2009) παρόλα αυτά διατείνεται πως δεν τίθεται θέμα αναβίωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρα δεν τίθεται και θέμα νέο- οθωμανισμού, παρά μόνο οθωμανικής κληρονομιάς από άποψη πολιτιστικής αρμονίας:

«Θέλουμε νέα Βαλκάνια, βασισμένα στις πολιτικές αξίες, την οικονομική αλληλεξάρτηση και την πολιτιστική αρμονία. Αυτά ήταν τα Οθωμανικά Βαλκάνια. Θα αποκαταστήσουμε αυτά τα Βαλκάνια. Πολλοί κάνουν λόγο για "Νέο-Οθωμανισμό". Δεν αναφέρω το οθωμανικό ως ζήτημα εξωτερικής πολιτικής. Τονίζω την οθωμανική κληρονομιά. Η Οθωμανική εποχή στα Βαλκάνια είναι μια ιστορία επιτυχίας. Τώρα πρέπει να επανέλθουμε.»³ .

---

³ Βλέπε τον λόγο του στα αγγλικά «We desire a new Balkans, based on political values, economic interdependence and cultural harmony. That was the Ottoman Balkans. We will restore these Balkans. People call this 'neo-Ottoman'. I don't point to the Ottoman state as a foreign policy issue. I emphasize the Ottoman heritage. The Ottoman era in the Balkans is a success story. Now it needs to come back» , “What Turkey Wants” (διαθέσιμο στο: <https://grayfalcon.blogspot.com/2009/11/what-turkey-wants.html>)

2.2 Η Τουρκική Βαλκανική Πολιτική και η Επιρροή από τον Νέο-Οθωμανισμό

Με γνώμονα την πολιτισμική εγγύτητα το κυβερνών κόμμα στο διάστημα 2007-2011 επιχείρησε να επεκτείνει τη δράση του σε μια ευρεία περιοχή, όπου οι κοινοί πολιτισμικοί και ιστορικοί δεσμοί δικαιολογούσαν την παρέμβαση του (Fuat, 2009, p.5). Εξάλλου σε πολλές περιοχές (Βαλκάνια, Μέση Ανατολή, Αφρική, Κεντρική Ασία) που υπήρξαν πρώην οθωμανικά εδάφη επιβιώνει το κοινό ιστορικό και πολιτιστικό παρελθόν (Cagaptay, 2009). Εξετάζοντας ειδικά τα Βαλκάνια, γίνεται αντιληπτό πως αποτελούν κομβικό σημείο για την Τουρκία. Ο Θάνος Βερέμης (2004) γράφει για αυτά πως από γεωγραφικής άποψης συνιστούν το πιο κοντινό σημείο της Ευρώπης προς τη Μέση Ανατολή. Συνεπώς, αποτελούν μια γεωγραφική ένωση μεταξύ της Τουρκίας και της Ευρώπης, ενώ η σταθερότητα εκεί εξασφαλίζει ευνοϊκές συνθήκες για πολλές ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως οι μεταφορές, ο τουρισμός και η οικονομία και η οποιαδήποτε παραφωνία μπορεί να επιφέρει πολιτικά, οικονομικά ή πολιτιστικά προβλήματα. Δεν πρέπει, επιπλέον, να παραλείπεται το γεγονός πως τα Βαλκάνια και η Τουρκία μοιράζονται μια κοινή ιστορία κι αυτό το επαληθεύουν οι μουσουλμάνοι και τουρκόφωνοι κάτοικοι σε αρκετά βαλκανικά κράτη (Todorova, 1995, p.71) που τα τοπικά τους ήθη και έθιμα έχουν έντονο ανατολίτικο χαρακτήρα (Mazower, 2002). Η μακρόχρονη ιστορία που μοιράζονται βασίστηκε και στη θρησκεία με πιο σημαντικές τις τουρκικές μειονότητες που ζουν σε Βοσνία- Ερζεγοβίνη και Κοσσυφοπέδιο. Κυρίως εκεί οι μουσουλμάνοι είναι η πλειονότητα και τα κοινά στοιχεία μετουσιώνονται σε μια εν δυνάμει συμμαχία.

Ουσιαστικά η Τουρκία στράφηκε ξανά στην εν λόγω χερσόνησο το 2009, όταν και ανέλαβε την προεδρία της «Διαδικασίας Συνεργασίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (“South- East European Cooperation Process – SEECP”) που εστίασε στην περιφερειακή οικονομική ενσωμάτωση και συνεργασία σε βασικά πεδία (π.χ. ενέργεια, επενδύσεις). Αποτέλεσε το πρότυπο της πολυπολιτισμικής συνύπαρξης των τοπικών κοινωνιών ενισχύοντας τη συνεργασία σε περιφερειακό επίπεδο. Εξίσου αποφασιστική ήταν η υπογραφή της Διακήρυξης της Κωνσταντινούπολης 25 Απριλίου του 2010 με συμβαλλόμενα μέρη τους Προέδρους αντίστοιχα της Τουρκίας, της Σερβίας και της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης συναινώντας για την επιδίωξη της ειρήνης και την σταθερότητας (Türbedar, 2011, p.4). Ο Aras (2009) συνοψίζει την πολιτική του AKP στα Βαλκάνια στο επίπεδο των διμερών σχέσεων και την προώθησή τους στο κατά δύναμιν, στο επίπεδο τριμερών μηχανισμών και στην δημιουργία πολυμερών συνεργασιών (βλ. SEECP) για το βέλτιστο μέλλον των πολιτικών σχέσεων.

Παρατηρείται, επομένως, η πλήρης εφαρμογή της αρχής που έθεσε ο Davutoğlu σχετικά με τον εξισορροπητικό και διαμεσολαβητικό ρόλο της Τουρκίας στην περιφέρειά της, καθώς χάριν των ιστορικών και πολιτικών δεσμών η Τουρκία μπορεί και οφείλει να διαδραματίσει έναν ενεργό στρατηγικό ρόλο. Η παρέμβαση στη

βαλκανική χερσόνησο χρησιμοποιεί ως δούρειο ίππο την οθωμανική ταυτότητα και δη το ισλαμικό στοιχείο, εν ολίγοις το αφήγημα του νέο- οθωμανισμού.

2.3 Το Δόγμα Davutoğlu – Το Δόγμα του Στρατηγικού Βάθους

Ο Άγγελος Συρίγος⁴ (2018, σελ.604) υποστηρίζει πως η Τουρκία έχει τη δυνατότητα να παίζει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια στρατηγική σκηνή, διότι την ευνοεί η γεωγραφική της θέση, ο πληθυσμός, η ιστορική κληρονομιά και ο πολιτισμός της όπως είχε σχηματιστεί κατά την ισλαμική Οθωμανική Αυτοκρατορία. Την ίδια άποψη είχε σχηματίσει και ο αρχιτέκτονας της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, *Ahmet Davutoğlu*, στο βιβλίο του για τη διεθνή θέση της Τουρκίας με τίτλο « Το Στρατηγικό Βάθος» (2010), οποίο θα χρησιμοποιηθεί κυρίως για την ανάλυση αυτού του κεφαλαίου. Βασική του θέση είναι πως η Τουρκία , εφόσον καταφέρει να συνδέσει την ιστορική της εμπειρία, τις γεωπολιτικές και την γεωοικονομική της δυνατότητα με μια ουσιώδη και αποτελεσματική ανανέωση της εσωτερικής της πολιτικής, θα αποκτήσει μια ενισχυμένη θέση στο διεθνές σύστημα με δικούς της πόλους επιρροής (στο ίδιο, σελ. 136-37). Εύκολα γίνεται αντιληπτό πως φέρνει στο προσκήνιο το οθωμανικό παρελθόν της χώρας. Καθοριστικές για την πολιτική κουλτούρα της που την είχαν οδηγήσει στο απώγειό της ήταν και θα είναι η γεωγραφία και η ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (στο ίδιο, σελ. 140). Σχετικά με την γεωγραφία, το οθωμανικό γεωπολιτικό περιβάλλον ήταν εντοπισμένο σε έναν εσωτερικό κύκλο που αποτελούνταν από τη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια και τον Καύκασο. Ο κύκλος αυτός αποτελεί σήμερα το «εγγύς γεωπολιτισμικό περιβάλλον» της Τουρκίας (στο ίδιο, σελ. 142). Από άποψη ιστορίας, η ιστορική κληρονομιά μόνο μικρή δεν είναι, αφού η Αυτοκρατορία είχε μια μακραίωνη δράση που της επέτρεψε να βιώσει μια πλούσια πολιτική εμπειρία (στο ίδιο, σελ. 159).

Η ιστορική και γεωγραφική κληρονομιά στην οποία αναφέρεται ο *Davutoğlu* υποδεικνύει μια νέο- οθωμανική γραμμή. Μάλιστα, στη σελίδα 145 δεν παραλείπεται η αναφορά του στην πιο πρόσφατη ιστορία και στο ιδεολογικό ρεύμα του νέο-οθωμανισμού. Εν συνεχεία (στο ίδιο, σελ.146-47) ο συγγραφέας παρουσιάζει την Ιδέα αυτή που εξέφρασε *Turgut Özal*, καταδεικνύοντας τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζει αυτή η θεώρηση με την οθωμανική διακυβέρνηση. Αναλυτικότερα, στην εσωτερική οθωμανική διακυβέρνηση δεν χωρούσε ο διαχωρισμός με προσδιορισμό της ταυτότητας στη βάση της υπηκοότητας επιδιώκοντας την αρμονική συμβίωση. Μια αρμονική πολιτική ήταν και το ζητούμενο κατά την άσκηση εξωτερικής πολιτικής που θα συμπορευόταν με τις, για τότε, σύγχρονες αξίες. Κατά παρόμοιο τρόπο, ο *Özal* κατά την περίοδο διακυβέρνησής του (1987 – 1993) επιχειρούσε να αναδομήσει την χώρα στο εσωτερικό, για να συμβαδίζει με τις διεθνείς συγκυρίες. Μέλημα του ήταν και υιοθέτηση πρακτικών που θα εναρμόνιζαν τις δυτικές αξίες με τις τοπικές παραδόσεις. Και όλα αυτά έγιναν ταυτόχρονα με την σύναψη φιλικών σχέσεων με ισχυρά κράτη της Δύσης σε μια προσπάθεια να ενταχθεί στο ευρωπαϊκό

---

⁴ Αναπληρωτής καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

σύστημα, αφού η Τουρκία είναι μια χώρα που εντοπίζεται σε πολλά « ευρωπαϊκά» σημεία χάρτη (ευρωπαϊκή ήπειρος, Βαλκάνια, Μεσόγειος).

Στις παρακάτω σελίδες του συγγράμματος (στο ίδιο, σελ.192-93) υποδεικνύεται η γραμμή που πρέπει να ακολουθήσει η εξωτερική πολιτική της χώρας τον εικοστό πρώτο αιώνα. Ειδικότερα, καταδεικνύει το ότι θα πρέπει να επαναπροσδιοριστούν τα κέντρα ισχύος και οι σχέσεις με αυτά να επανανοηματοδοτηθούν , ώστε να προσφέρουν εναλλακτικές επιλογές και πως είναι επιτακτική η ανάγκη για μια ενδοχώρα που θα υποβοηθά τους μακροπρόθεσμους πολιτισμικούς, οικονομικούς και πολιτικούς δεσμούς. Οι καθοριστικές γεωπολιτικές σφαίρες επιρροής, όπως κατονομάζονται, είναι η «εγγύς χερσαία περιοχή» (Βαλκάνια- Μέση Ανατολή-Καύκασος), η «εγγύτερη θαλάσσια περιοχή» (Εύξεινος Πόντος- Αδριατική- Ανατολική Μεσόγειος- Ερυθρά Θάλασσα- Περσικός Κόλπος- Κασπία Θάλασσα) και η «εγγύτερη προς την Τουρκία ηπειρωτική περιοχή» (Ευρώπη- Βόρεια Αφρική- Νότια Ασία- Κεντρική και Ανατολική Ασία). Τονίζεται δε ότι θα είναι τεράστιο σφάλμα από τουρκικής μεριάς να αδιαφορήσει για την «εγγύ χερσαία περιοχή», στην οποία η Τουρκία οφείλει την μακραίωνη δράση της στην γεωγραφία και την ιστορία (στο ίδιο, σελ. 195).

Σε προηγούμενο κεφάλαιο έχει ήδη αναφερθεί η «συγγενική» σχέση των βαλκανικών κρατών με το τουρκικό κράτος λόγω θρησκείας και την επαληθεύει και ο ίδιος ο *Davutoğlu* όταν μιλά για «μουσουλμανικές κοινότητες». Την θρησκευτική αυτή συγγένεια, αλλά και τις ίδιες τις μουσουλμανικές κοινότητες τις ανάγει ως το θεμέλιο της βαλκανικής πολιτικής της χώρας του θέτοντας δυο σημαντικούς στόχους για αυτήν: την ενίσχυση των μουσουλμανικών μειονοτήτων της Βοσνίας κι Αλβανίας και την δημιουργία ενός διεθνούς πλαισίου προστασίας τους (στο ίδιο, σελ. 200). Εν κατακλείδι, η βαλκανική πολιτική βαδίζει συνεχώς με πλοηγό τους πολιτισμικούς και ιστορικούς παράγοντες. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι πως στο « Στρατηγικό Βάθος» η σύναψη σχέσεων με τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη και την Αλβανία περιγράφεται ως ένας οίωνα ανασχετικός συνασπισμός σε πιθανή σύμπραξη της Ελλάδας με τη Βουλγαρία πάλι λόγω θρησκευτικής εγγύτητας (στο ίδιο, σελ. 231). Όπως είναι φυσικό, δεν υπάρχει μόνο μνεία στο ρόλο της θρησκείας, αλλά και σε οικονομικούς παράγοντες με τις μεταφορές να είναι η λέξη κλειδί στην περίπτωση της βαλκανικής οικονομικής πολιτικής (στο ίδιο, σελ. 202). Αδιαμφισβήτητα, η οικονομία και οι πολιτισμικές σχέσεις κατέχουν ιδιαίτερο συντελεστή βαρύτητας, οπότε καθοριστικής σημασίας ως προς αυτή την κατεύθυνση θα είναι ένα διττό σχέδιο, δηλαδή ειρήνης και ανάπτυξης (στο ίδιο, σελ. 232- 33).

Το ένατο Κεφάλαιο δικαιολογεί την ιδιαίτερη αδυναμία για τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη και το Κόσοβο, καθώς αυτές οι περιοχές είχαν σταθεί κύριες περιοχές των συγκρούσεων στα Βαλκάνια την ταραχώδη περίοδο της δεκαετίας του 1990 και είναι το κατ' εξοχήν πεδίο γεωπολιτισμικών αντιπαραθέσεων (στο ίδιο, σελ.441). Οι αντιπαραθέσεις αυτές, κατά τον συγγραφέα, στόχευαν να εξαλείψουν το ισλαμικό στοιχείο σε αυτήν την περιοχή, όπως και την οθωμανική ταυτότητα την οποία σταθερά στήριζαν οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι και οι Αλβανοί (στο ίδιο, σελ. 475- 76).

Η Αλβανία μάλιστα είναι το «βαρόμετρο» της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής κι όταν η Τουρκία δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ασφάλεια της Τουρκίας στα Βαλκάνια, δεν μπορεί να επηρεάζει σε αυτά μακροπρόθεσμα (στο ίδιο, σελ. 477). Ο *Davutoğlu* συστήνει την διαρκή παρατήρηση των ενδο- βαλκανικών ισορροπιών δίνοντας έμφαση σε πολιτικές που θα ακολουθούν την αρχή που ο ίδιος χάραξε στην εξωτερική πολιτική, δηλαδή της συμμετοχής σε διεθνείς πρωτοβουλίες και *fora* (στο ίδιο, σελ. 479 και 482).

2.4 Πολιτικές και Στρατιωτικές Σχέσεις της Τουρκίας με τα Βαλκανικά Κράτη

Μελετώντας το «Στρατηγικό Βάθος» που διαπνέει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας διαπιστώνεται πως τα Βαλκάνια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την ασφάλεια και την σταθερότητα της χώρας. Αναπόδραστα, ό, τι συμβαίνει στην εσωτερική πολιτική αυτών των κρατών επηρεάζει τις σχέσεις και τις πολιτικές που θα ακολουθηθούν εκ μέρους της Τουρκίας για να συνάψει σχέσεις μαζί τους. Για αυτό και εκείνη ενδιαφέρεται να ασκήσει πολιτική επιρροή στα βαλκανικά κράτη κι ακόμα περισσότερο όταν η ευρωπαϊκή προοπτική τους είναι αβέβαιη, όπως φυσικά και της ίδιας της Τουρκίας. Σε πολλές περιπτώσεις η ηγεσία του *AKP*, δηλαδή ο *Erdoğan*, δε διστάζει να αναπτύσσει ακόμη και διαπροσωπικού χαρακτήρα σχέσεις με τους ηγέτες των βαλκανικών κρατών που τον ενδιαφέρουν ιδιαίτερος. Χαρακτηριστικά, ο *Edi Rama* και ο *Bakir Izetbegović*, ηγέτες της αλβανικής και της βοσνιακής κυβέρνησης αντίστοιχα, υπήρξαν και προσωπικοί καλεσμένοι του στον γάμο της κόρης του το 2016 (*Büyükc & Öztürk*, 2019). Στην Αλβανία έχει τόσο ενεργή δράση που αποτυπώνεται κι από την πρόσφατη αναπαλαίωση τζαμιού στην αλβανική πρωτεύουσα που εγκαινίασε ο ίδιος ο *Erdoğan*, όπως εγκαινίασε και κατοικίες για τους πληγέντες από τον καταστροφικό σεισμό του 2020, τα οποία χτίστηκαν με τουρκικά κονδύλια (Τασόπουλος, 2022). Παράλληλα έχουν παρατηρηθεί ομοιότητες *Erdoğan* και *Vučić* κατά την πολιτική τους δράση, δύο χαρακτηριστικές είναι η χρήση λαϊκιστικού κι εθνικιστικού λόγου και η δημιουργία πατριαρχικών δικτύων μέσα στον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό, αλλά εκτός της πολιτικής τους δράσης ομοιότητες απαντώνται ακόμα και στον τρόπο αμφίεσής τους (*Büyükc & Öztürk*, 2019). Βέβαια, οι πολιτικές σχέσεις με τον τελευταίο, και εν γένει με τη Σερβία, βασίστηκαν κυρίως στον μηχανισμό τριμερούς συνεργασίας (Τουρκίας, Σερβίας, Βοσνίας- Ερζεγοβίνης) που λειτουργεί βάσει των τριμερών συνόδων κορυφής των αρχηγών των εμπλεκόμενων κρατών (στο διάστημα από το 2010 έως το 2018 πραγματοποιήθηκαν 4), των επίσης τριμερών συναντήσεων σε επίπεδο Υπουργών Εξωτερικών (έως το 2017 έγιναν 13) και των συναντήσεων των Υπουργών Οικονομίας και Εμπορίου (*Vračić*, 2016).

Η μεγαλύτερη πάντως πολιτική επιρροή ασκείται στο Κοσσυφοπέδιο και στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη. Πιο συγκεκριμένα, αφενός η περίπλοκη πολιτική οργάνωση του Κοσσυφοπεδίου δίνει νομικό έρεισμα στην τουρκική μειονότητα να εκπροσωπείται πολιτικά και πρόσωπά από αυτήν να καταλαμβάνουν βουλευτικά και υπουργικά

αξιώματα, ενώ η τουρκική γλώσσα στο Σύνταγμα παρουσιάζεται ως μια από τις επίσημες γλώσσες (Μαντζίκος, 2021). Δεν πρέπει να παραλειφθεί δε το γεγονός ότι όταν το Κόσοβο ανακήρυξε την ανεξαρτησία του, η τουρκική κυβέρνηση έσπευσε να την αναγνωρίσει και να ανοίξει πρεσβεία εκεί. Ακόμα και σε διεθνές επίπεδο, η Τουρκία έχει στηρίξει διπλωματικά τις προσπάθειες του για διεθνή αναγνώριση, ιδίως από τις μουσουλμανικές χώρες, και για την συμμετοχή του σε πολυμερείς οργανισμούς (Visoka, 2018). Η διμερής τους συνεργασία από το 2008 έως το 2016 με 44 συμφωνίες και αποφάσεις είναι επίσης καθοριστική για την πολιτική επιρροή της Τουρκίας σε αυτό (Rey, 2018, σελ.18). Αφετέρου στη Βοσνία η πολιτική επιρροή της Τουρκίας οικοδομήθηκε στην προσωποπαγούς χαρακτήρα σχέση του ηγέτη του κυβερνόντος κόμματος *AKP* και του ομολόγου του του *SDA* από μεριάς των Βοσνίων Μουσουλμάνων, δηλαδή του *Erdogan* και του *Izetbegović* (Huskić, 2021, σελ.134). Η Τουρκία, επιπροσθέτως, διείσδυσε στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης της Βοσνίας χρηματοδοτώντας το περιοδικό *Stan* και τον ιστότοπο "www.faktor.ba", ώστε να καλλιεργείται μια θετική εικόνα για αυτήν στην βοσνιακή κοινωνία (στο ίδιο). Άλλωστε, ο *Erdogan* είχε στηρίξει τον *Izetbegović* να διατηρήσει και να εδραιώσει την δύναμή του. Ο Βόσνιος φαίνεται να αναγνωρίζει την βοήθειά του προς το πρόσωπό του, αφού στο Σαράγεβο τον Μάιο του 2018 σε προεκλογική του ομιλία στην οποία ο Τούρκος ήταν φιλοξενούμενος τον είχε χαρακτηρίσει ως «απεσταλμένο από τον Θεό» (Büyüç & Öztürk, 2019).

Στο Μαυροβούνιο, ύστερα από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 2006, η Τουρκία δραστηριοποιείται σταθερά, αλλά και λίγο περιορισμένα χάρη στην ύπαρξη του κόμματος των Βόσνιων Μουσουλμάνων που συμμετέχει στον κυβερνητικό σχεδιασμό (Marović, 2021, σελ.234). Η σχέσεις είναι μεν διπλωματικές και πολιτικές, όμως μεγαλύτερο ρόλο παίζουν οι τουρκικές επενδύσεις (στο ίδιο, σελ. 231). Τουρκική πολιτική επιρροή υπάρχει και στη Βόρεια Μακεδονία, καθώς το 2018 εγκαινιάστηκαν στα Σκόπια νέα γραφεία του *AKP* (Αθανασόπουλος, 2018). Εκεί γίνεται εκμετάλλευση της τουρκικής μειονότητας και των μουσουλμάνων Αλβανών για άλλη μια φορά. Η προσέγγιση για εμπλοκή στα θέματα της Βόρειας Μακεδονίας δεν αφορά μόνο την κυβέρνηση, αλλά προσπαθεί να προσεταιριστεί και στην εθνικιστική αντιπολίτευση που ασκείται από το *VMRO* (Τασόπουλος, 2022). Επιπροσθέτως οι δύο χώρες έχουν συνάψει μεγάλο αριθμό διμερών συμφωνιών για να προωθηθεί η συνεργασία σε διάφορους τομείς (Nechev & Nikolovski, 2021, σελ. 205).

Σε κάθε βαλκανική περίπτωση πάντως η παρεμβατική διάθεση του Προέδρου της Τουρκίας στις εσωτερικές τους πολιτικές αποτυπώνεται στην απαίτηση του να συνδράμουν όλα τα βαλκανικά κράτη στην καταπολέμηση και εκδίωξη του «τρομοκρατικού» κινήματος του *Gülen* (*FETO*), μια απαίτηση που αν δεν γίνει πραγματικότητα επιφέρει συνέπειες. Για παράδειγμα, από τη Βόρεια Μακεδονία είχε ζητήσει να κλείσουν σχολεία που σχετιζόνταν με το κίνημα του. Όταν αυτή δεν το έκανε, η Άγκυρα αποσύρθηκε από μια διμερή συμφωνία (Marusic, 2017). Αυτή η διμερής συμφωνία σχετιζόταν με πανεπιστημιακού ενδιαφέροντος θέμα, δηλαδή

μπορεί να μην ήταν τόσο κρίσιμη, όμως κατέδειξε το γεγονός πως οι σχέσεις είναι μια συνάρτηση επιλογών από αμφοτέρους τις πλευρές. Την ίδια απαίτηση, να εκδιωχθούν και να τιμωρηθούν όσοι συντάσσονταν με το κίνημα του “*Hizmet*” είχε και από το Κόσοβο (*Visoka*, 2021, σελ. 180).

Πέραν της πολιτικής επιρροής που προσπαθεί να ασκήσει, η Τουρκία στα παραπάνω κράτη μεριμνά και για στρατιωτικά θέματα. Ειδικότερα, η στρατιωτική συνεργασία αποτελεί άλλο ένα χρήσιμο όπλο στην φαρέτρα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς εξάγοντας σε αυτές αμυντικό υλικό τονώνει μεν την εθνική της οικονομία, οικοδομεί δε εξαρτημένες σχέσεις με τους συναλλασσόμενους. Κατά αυτόν τον τρόπο, για την Αλβανία η Τουρκία είναι η πιο εξέχουσα στρατηγική σύμμαχος (*Abazi*, 2021, σελ. 264). Αναλυτικότερα, οι απαρχές της στρατιωτικής τους συνεργασίας χρονολογούνται ήδη από το 1992. Τότε η Τουρκία είχε στηρίξει την Αλβανία εκσυγχρονίζοντας τις ένοπλες δυνάμεις της και παρέχοντας εκπαίδευση στα ανώτατα κλιμάκια τους (*Larrabee & Lesser*, 2003). Η ανοικοδόμηση, επιπλέον, του Ναυστάθμου της Αλβανίας στον Αυλώνα επέτρεψε στο πολεμικό της ναυτικό να χρησιμοποιεί την ναυτική αυτή βάση (στο ίδιο). Είκοσι ένα χρόνια μετά, το 2013, το αμυντικό σύμφωνο του 1992 ενισχύθηκε χάρη στην διακήρυξη στρατηγικής συνεργασίας μεταξύ Αλβανίας και Τουρκίας (*Abazi*, 2021, σελ. 264). Άλλη μια συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας που αφορούσε την οικονομική ενίσχυση της Αλβανίας στους εξοπλισμούς εγκρίθηκε τον Απρίλιο του 2020 από το αλβανικό Κοινοβούλιο (*Μαντζίκος*, 2021). Είναι εξίσου σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός πως υπήρχε και μια συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών που έδινε πρόσβαση για ιατρική περίθαλψη στους Αλβανούς στρατιωτικούς σε στρατιωτικά νοσοκομεία της Τουρκίας (*Ηλιάδη*, 2018). Μάλιστα, οι Αλβανοί στρατιωτικοί εκτός από τα τουρκικά στρατιωτικά νοσοκομεία είχαν πρόσβαση και σε τουρκική στρατιωτική ακαδημία (στο ίδιο). Η στρατιωτική συνεργασία κορυφώνεται με την πώληση στην Αλβανία τουρκικών επιθετικών μη επανδρωμένων εναέριων οχημάτων προκειμένου να αναχαιτίζονται παράνομες δραστηριότητες (*Τασόπουλος*, 2022). Τελικά, κύριο μέλημα της τουρκικής πλευράς είναι να αποτελέσει τροχοπέδη στην πιθανότητα σχηματισμού σερβο- ορθόδοξου άξονα που θα ύψωνε τείχη στην επαφή της με την Ευρώπη.

Εξίσου σημαντική τουρκική στρατιωτική εμπλοκή συναντάται στο Κόσοβο. Όλες οι ειρηνευτικές αποστολές εκ μέρους του *NATO* συμπεριλαμβάνουν την Τουρκία, η οποία έχει παρουσία μέσω δυνάμεων ενίσχυσης κάθε νατοϊκής αποστολής εκεί (*Hacaoglu*, 2019). Παρομοίως στήριξε την μεταβατική διοίκηση του ΟΗΕ και το 2011 συμμετείχε και στην ευρωπαϊκή ειρηνευτική αποστολή *EULEX*. Σε διμερές επίπεδο το 2009 είχε υπογραφεί Σύμφωνο Συνεργασίας στον αμυντικό τομέα (*Ηλιάδη*, 2018) και ύστερα από τρία χρόνια συμφωνήθηκε να προχωρήσει το Κόσοβο σε αγορά όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού και να εκπαιδευτεί η Δύναμη Ασφαλείας του (*KSF*) από την Τουρκία (*President of Kosovo*, 2013). Το Κόσοβο επωφελείται όλης αυτής της συνεργασίας, διότι θεωρεί πως η Τουρκία μπορεί να το στηρίξει κι εκτός αυτού του βαλκανικού πεδίου (*Visoka*, 2021, σελ.179). Αντίστοιχα,

αποδέκτης κάθε τουρκικής στρατιωτικής συνδρομής στο πλαίσιο του Βορειο-ατλαντικού Συμφώνου είναι και η Βοσνία- Ερζεγοβίνη (*Hacaoglu, 2019*). Το 2010 η Τουρκία δεν έμεινε μόνο στην υποστήριξη των παραπάνω συνδρομών, αλλά επιπροσθέτως πίεσε για να μπορέσει η Βοσνία να αποκτήσει ένα Ενταξιακό Σχέδιο Δράσης στον θεσμό (*Linden & Ireproglu, 2013, p.245*). Σε διμερές επίπεδο, παρέχεται στο Υπουργείο Άμυνας στρατιωτική εκπαίδευση και εκμάθηση των τουρκικών (*Huskić, 2021, σελ. 141*). Ακόμα, οι διμερείς συμφωνίες συμπεριλαμβάνουν θέματα υποδομής της αμυντικής βιομηχανίας και τεχνολογίας με απώτερο πάντα στόχο της Τουρκίας την επαρκή προετοιμασία σε περίπτωση ένταξης στο NATO (*Ηλιάδη, 2018*). Το 2021 ενόψει της πανδημίας του κορονοϊού χαρίστηκαν εκ μέρους της Τουρκίας 40.000 δόσεις του εμβολίου *Sinovac*, οι οποίες όπως ανακοίνωσε το Υπουργείο Ασφάλειας θα χορηγούνταν σε στελέχη των βοσνιακών δυνάμεων ασφαλείας (*Μαντζίκος, 2021*).

Στην περίπτωση του Μαυροβούνιου, η στήριξη της ένταξης του στους ευρω-ατλαντικούς θεσμούς είναι άλλο ένα κίνητρο παρέμβασης της Τουρκίας σε αυτό (*Ray, 2018, p.18*). Παράλληλα, η Σερβία θέλγεται από την αμυντική βιομηχανία της τελευταίας και δεν αποκλείει την αγορά συστημάτων ασφαλείας από αυτήν (*Μαντζίκος, 2021*). Κι όλα συμβαίνουν, όταν ήδη από το 2010 οι Υπουργοί Άμυνας Τουρκίας και Βόρειας Μακεδονίας είχαν συνάψει συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας που προετοίμαζε με στρατιωτικό εξοπλισμό την Βόρεια Μακεδονία για την ένταξη στο *NATO* (*Ηλιάδη, 2018*). Αυτή η συμφωνία έχει και μια οικονομική έκφανση, εφόσον συμφωνήθηκε ότι ο εκσυγχρονισμός των ενόπλων δυνάμεων θα επιτυγχάνεται μέσω της παροχής κονδυλίων με δόσεις (στο ίδιο). Η στενή συνεργασία κορυφώνεται με συχνές διαβουλεύσεις και την πραγματοποίηση κοινών στρατιωτικών ασκήσεων και αποστολών (*Nechev & Nikolovski, 2021, σελ. 205*).

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, είναι ξεκάθαρο ότι η Τουρκία καταβάλλει σπουδαία προσπάθεια να εκμεταλλευτεί την κωλυσιεργία εκ μέρους των ευρωπαϊκών θεσμών για την ένταξη των βαλκανικών κρατών στην Ένωση. Ως εκ τούτου, εξασφαλίζει πολιτικές συμμαχίες, μέχρι και προσωποπαγούς χαρακτήρα, που θα της επιτρέπουν να παρεμβαίνει στα εσωτερικά θέματα της εκάστοτε βαλκανικής κυβέρνησης είτε μέσω παρέμβασης σε Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, είτε σε μέσω διευκολύνσεων σε διπλωματικά διεθνή θέματα που τις αφορούν. Βέβαια, όλα αυτά γίνονται βάσει ανταλλαγμάτων με σκοπό να οικοδομηθούν πελατειακές σχέσεις. Κατά παρόμοιο τρόπο δρα η στρατιωτική της παρέμβαση σε αυτές τις χώρες. Με λίγα λόγια, στηρίζει σε πολυμερές επίπεδο κάθε ευρω-ατλαντική παρέμβαση στην περιοχή, όμως στις διμερείς σχέσεις υπογράφει συμφωνίες που θα την ενισχύσουν οικονομικά και ταυτόχρονα θα αυξήσουν τις πιθανότητες των αποδεκτών στην ένταξη τους κυρίως στο *NATO*. Απαξ και αυτές διεισδύσουν τελικά θα έχει κερδίσει την εύνοιά τους στην Συμμαχία, εφόσον για αυτές ήταν ο διαμεσολαβητής. Εν κατακλείδι, και η πολιτική και η στρατιωτική συνδρομή στηρίζονται στο πλαίσιο ανταλλαγμάτων προς όφελος της Τουρκίας.

2.5 Ήπια Ισχύς και Δημόσια Διπλωματία στα Βαλκάνια Μέσω Πολιτισμικών και Θρησκευτικών Φορέων

Οι αρχιτέκτονες της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας ενσωμάτωσαν σε αυτήν εργαλεία ήπιας ισχύος (*Aras & Fidan, 2009, pp.195-217*). Στην ετήσια έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την *Brandirectory* η Τουρκία κατατάσσεται για το 2021 εικοστή έβδομη στην κατάταξη των παγκόσμιων ήπιων δυνάμεων⁵. Τα εργαλεία ήπιας ισχύος χρησιμοποιεί εκμεταλλεζόμενη την κοινή οθωμανική πολιτιστική και ιστορική εμπειρία των περιοχών για να διεισδύσει στην περιοχή των Βαλκανίων (Φίλης, 2017, σελ. 45-51). Το Υπουργείο Εξωτερικών επιθυμώντας να αυξήσει το διεθνές κύρος και επιρροή της χώρας προβαίνει στην άσκηση δημόσιας διπλωματίας. Αυτή η Διπλωματία έχει αναγνωριστεί ήδη από τον *Jan Melissen* το 2006 σε συνέδριο υπό την αιγίδα του προαναφερθέντος Υπουργείου. Αν και χαρακτήρισε ταλαντούχα την τουρκική δημόσια διπλωματία, επεσήμανε την περιορισμένη ύπαρξη πόρων της και το στενό περιεχόμενο δράσης της⁶. Εκτός από το Υπουργείο Εξωτερικών αρκετές αρμοδιότητες στον τομέα αυτό έχει αναλάβει το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού (*Kaya & Tecmen, 2011, p.8*) και η Γενική Διεύθυνση Πολιτισμού και Δραστηριοτήτων επωμιζόμενη τον συντονισμό των πολιτιστικών δραστηριοτήτων μέσω των τουρκικών πρεσβειών ανά τον κόσμο όντας αρμόδια για την πολιτιστική συνεργασία, τις πολιτιστικές ανταλλαγές και οτιδήποτε έχει πολιτιστικό χαρακτήρα⁷. Ένα επιπρόσθετο όργανο είναι το Γραφείο για τη δημόσια διπλωματία (“*Office for Public Diplomacy*”), το οποίο ιδρύθηκε το 2010 με απευθείας υπαγωγή στο πρωθυπουργικό γραφείο. Καθήκον του είναι να ενισχύει δημόσιους οργανισμούς και ιδρύματα να αποκτήσουν διεθνείς επαφές κι έτσι και η ίδια η τουρκική κοινωνία πιο εύκολα να έχει κι εκείνη διαύλους επικοινωνίας με τον υπόλοιπο κόσμο (*Kalin, 2011*).

Σημαντική και θετικότερη συμβολή για την διεθνή πολιτισμική εικόνα της Τουρκίας κατέχουν οι τουρκικές τηλεοπτικές σειρές. Ειδικά στα Βαλκάνια το κοινό είναι μεγάλο και γνωρίζουν τεράστια επιτυχία, καθώς οι αξίες και οι εικόνες που προβάλλονται εγείρουν την ταύτιση ειδικά από μεριάς λαών που βρίσκονται πιο κοντά πολιτισμικά με την Τουρκία. Οι *Yoruk* και *Vatikiotis* (2013, p. 2) αναφέρουν πως όλες αυτές οι σειρές επηρεάζουν την μαζική κουλτούρα, διότι αποτυπώνουν τον λαϊκό πολιτισμό της Τουρκίας. Δεν πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός πως ο εγκέφαλος πίσω από την εξαγωγή και εργαλειοποίησή τους δεν είναι το κυβερνών κόμμα και, επομένως, δεν εκφράζουν τις κομματικές ιδέες (*Öztürk και Akgönül, 2021, σελ.333*). Υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός Δήμων που βοηθούν και βρίσκονται πίσω από κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις. Τέτοιους μπορεί να συναντήσει κανείς σε όλες τις χώρες των Βαλκανίων με ιδιαίτερη έμφαση στη Βουλγαρία. Η δράση τους

⁵ Η αναλυτική κατάταξη είναι διαθέσιμη εδώ:

<https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf>

⁶ Αναλυτικά η ομιλία διαθέσιμη στο: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20060206_cdsp_online_melissen.pdf

⁷ Πληροφορίες αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα: <https://www.goturkiye.com>

επικεντρώνεται στην αποκατάσταση και ανέγερση τζαμιών και στην παροχή θρησκευτικών υπηρεσιών (κυρίως κατά το Ραμαζάνι) (*Öktem*, 2010) . Τέλος, δραστηριοποιούνται και κάποιες άλλες υπηρεσίες και δημόσια ιδρύματα που ασκούν δημόσια διπλωματία με πιο σημαντικά στα Βαλκάνια την Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού (*TİKA*), τη Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων (*Diyanet*) και το Ίδρυμα *Yunus Emre* (*Yunus Emre Enstitüsü*) .

Ο πρωτοπόρος φορέας τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στα Βαλκάνια είναι η *TİKA* με έτος ίδρυσης το 1992 λειτουργώντας υπό την δικαιοδοσία του Υπουργείου Εξωτερικού. Το ότι υφίσταται από το 1992 μαρτυρά και την εργαλειοποίηση της από τον *Özal*, προκειμένου να ενισχύει αναπτυξιακά τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ασία. Το *AKP* αναγνωρίζει τη δράση του και εδραιώνει την παρουσία του σχεδόν σε όλα τα βαλκανικά κράτη (δεν δραστηριοποιείται σε Ελλάδα, Βουλγαρία και Ρουμανία)⁸. Αντίθετα, το πιο πρόσφατα ιδρυθέν από αυτήν, το Ίδρυμα *Yunus Emre* (2007) έχει αποστολή να προωθήσει την τουρκική γλώσσα και τον τουρκικό πολιτισμό. Μέσω των παραρτημάτων του Ινστιτούτου του από το 2009 απαντάται στις περισσότερες βαλκανικές χώρες- εκτός της Ελλάδας και Βουλγαρίας – όπου πολίτες εξατομικευμένα ή σε ομάδες μπορούν να παρακολουθήσουν δωρεάν μαθήματα τουρκικής γλώσσας και πολιτισμού⁹ μέσα από ειδικά προγράμματα και δράσεις που επεκτείνονται ως και στον επιστημονικό τομέα.

Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων χρονολογεί την ύπαρξη της από το 1924, από όταν ήταν και απευθείας υπόλογη στον πρωθυπουργό. Είναι υπεύθυνη για θρησκευτικά ζητήματα που αφορούν την σουνητική μουσουλμανική πλειοψηφία. Δραστηριοποιείται σε όλες τις χώρες, όμως όχι αυταπάγγελτα αλλά ύστερα από αίτημα της εκάστοτε τοπικής κυβέρνησης που θα παραχωρήσει την άδεια για την ίδρυση παραρτήματος, γι' αυτό και με ορισμένες χώρες έχει συνάψει συμφωνίες συνεργασίας, ενώ σε άλλες παρέχει συμβουλευτικό ρόλο (*Öztürk και Akgönül*, 2021, σελ.340). Συνεργάζεται με το Τουρκικό Ίδρυμα *Diyanet* για να συνδράμει σε επίσημες θρησκευτικές κοινότητες, για την κατάλληλη εκπαίδευση του θρησκευτικού προσωπικού στην Τουρκία (*Öztürk*, 2016) , να αποκατασταθούν ή ακόμα και να χτιστούν νέα τεμένη. Άλλος ένας εταίρος της είναι η *TİKA*, με την οποία συνδιοργανώνει περιφερειακές συναντήσεις, αλλά και αδελφοποιήσεις πόλεων προκειμένου να διευκολυνθεί η επαφή και συνεργασία των μουφτῆδων των Βαλκανίων και της Τουρκίας (*Bilici*, 2018) . Μια από τις μεγαλύτερες συμβολές του φορέα αυτού συνιστά η δημιουργία του μεγαλύτερου τζαμιού και βαλκανικού ισλαμικού κέντρου στα Τίρανα (*Öztürk & Sözeri*, 2018) .

Υπάρχει ακόμα ένας κρατικός φορέας που μεριμνά για τους Τούρκους μετανάστες σε άλλες χώρες. Ονομάζεται «Προεδρία για τους Τούρκους του Εξωτερικού και Συγγενών Κοινοτήτων» (*The Presidency for Turks Abroad and Relative Communities* – *YTATB*) και δρα διοργανώνοντας προγράμματα για πολίτες του

⁸ Αντλήθηκαν πληροφορίες από τον επίσημο ιστότοπο του φορέα: <https://www.tika.gov.tr/en>

⁹ Επίσης αντλήθηκαν πληροφορίες από τον επίσημο ιστότοπο του φορέα: <https://www.yee.org.tr>

τουρκικού κράτους που διαβιούν στο εξωτερικό και μπορούν με δραστηριότητες να αυξήσουν την κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική σχέση εντός των τουρκικών κοινοτήτων (Sancar, 2015) .

Πέραν των παραπάνω εκπαιδευτικών και θρησκευτικών δημόσιων φορέων άσκησης δημόσιας διπλωματίας εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης, στα Βαλκάνια δραστηριοποιείται και το θρησκευτικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα Κίνημα *Gülen* (“*Hizmet*”). Το Κίνημα αυτό έχει ιδρύσει σχολεία, πολιτιστικά ιδρύματα και επιχειρηματικές ενώσεις σχεδόν σε όλον τον πλανήτη. Το σχέδιο δράσης βασίστηκε στην ανεκτικότητα και την κατανόηση μέσω του διαπολιτισμικού διαλόγου¹⁰. Η αποστασιοποίηση από θρησκευτικές υποθέσεις με το να μην ιδρύει ισλαμικά σχολεία και τόπους λατρείας (Λυγερός, 2008) έδωσε χώρο σε εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες που σχετίζονταν κυρίως με θέματα γλώσσας και πολιτισμού αφού ιδρύθηκαν σχολεία χωρίς θρησκευτικό χαρακτήρα που απευθύνονταν σε Τούρκους μετανάστες, που τους προετοίμαζαν κατάλληλα για τις χώρες υποδοχής (Balci, 2014) . Κατά αυτόν τον τρόπο, στην Ευρώπη λειτουργούσαν πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα και από το 2002 έως το 2011 αυξάνεται η επιρροή του κινήματος (Öztürk και Akgönül, 2021, σελ.341). Μαζί με αυτά δραστηριοποιούνταν και επιχειρήσεις που είχαν άμεση σύνδεση με το κίνημα (Balci, 2014) .

Πίνακας 2.1. Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του Κινήματος Gülen στα Βαλκάνια

---

¹⁰ Το περίγραμμα της δράσης στην επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος: <https://www.fgulen.com/en>

ΚΟΣΣΟΒΟ	ΑΛΒΑΝΙΑ	ΒΟΣΝΙΑ-ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ	ΒΟΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
<ul style="list-style-type: none"> • Εκπαιδευτικό Κέντρο Gulistan • Κολλέγιο Mehmet Akif σε Πρίστινα και Πρίζρεν 	<ul style="list-style-type: none"> • Ίδρυμα Sema • Κολλέγιο Mehmet Akif στα Τίρανα και Σκόδρα • Πανεπιστήμιο Erocka 	<ul style="list-style-type: none"> • Βοσνιακό Ίδρυμα Sema • Δημοτικά Σχολεία σε: Σαράγιεβο, Τούζλα, Ζένιτσα • Κολλέγια σε: Σαράγιεβο, Τούζλα, Μπιχάτς • Διεθνές Πανεπιστήμιο Burch στο Σαράγιεβο 	<ul style="list-style-type: none"> • Κολέγια Yahya • Δημοτικά σχολεία σε Γκόστιβαρ και Στρούγκα

Πηγή: (Öktem, 2010)

Το ότι δεν ασκήθηκε κριτική και κυβερνητικές αντιδράσεις στις παραπάνω πρωτοβουλίες αποδεικνύει πως ο *Erdogan* το εκμεταλλεύτηκε για να κερδίσει κι αυτός γόνιμο έδαφος στα Βαλκάνια. Αρχίζει μια αμοιβαία ανταλλακτική σχέση, κατά την οποία ο *Gülen* στηρίζει τις πολιτικές *AKP* μέσω των δικτύων που ελέγχει και ο *Erdogan* επιτρέπει την πρόσβαση προσώπων που συνδέονται με το κίνημα σε πολιτικές θέσεις και στρατιωτικά αξιώματα (Öztürk και Akgönül, 2021, σελ.343) . Η συμμαχία θα κλυδωνιστεί το 2011, όταν ο *Gülen* θα ζητήσει να επιτραπεί σε υποστηρικτές του οι συμπερίληψη στο ψηφοδέλτιο του κυβερνώντος κόμματος και θα καταστήσει σαφές πως η επιρροή του έχει απλωθεί και στο εσωτερικό του τουρκικού κράτους (Φίλης, 2017, σελ.8) . Το έτος 2016 γίνεται σημείο αναφοράς, επειδή ο *Erdogan* αισθάνεται να απειλείται από τον άλλοτε σύμμαχό του. Προβαίνει, λοιπόν, σε συλλήψεις των μελών του Κινήματος του *Gülen*, με τον επικεφαλής του να καταγγέλλει το *AKP* για διαφθορά (Öztürk και Akgönül, 2021 σελ.343) . Η κορύφωση της πολιτικής κόντρας εκδηλώνεται με το αποτυχημένο πραξικόπημα, το οποίο χρεώνεται στην πια αποκαλούμενη «τρομοκρατική» οργάνωση με την ονομασία “*FETO*” (*Fetullah Terrorist Organization*) (Sevencan, 2021). Εφεξής, ο *Gülen* γίνεται ο μέγιστος εχθρός του έθνους, για αυτό και ο *Erdogan* καλεί τους βαλκάνιους ηγέτες να παύσουν την στήριξή τους στα ιδρύματα του κινήματος στα Δυτικά Βαλκάνια και προτεραιότητα θα είναι η μάχη εναντίον του εκεί (Aydintaşbaş 2019) .

Παράλληλα, ιδρύονται τα εκπαιδευτικά ιδρύματα “*Maarif*”, για να αντικαταστήσουν σιγά σιγά την δράση του *FETO*.¹¹

---

¹¹ Πληροφορίες σχετικά από την επίσημη ιστοσελίδα: <https://turkiyemaarif.org/page/524-Turkish-Maarif-Foundation-12>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Πολιτιστική Διπλωματία του Ιδρύματος *Yunus Emre* στα Δυτικά Βαλκάνια

3.1 Η Εφαρμογή της Ήπιας Ισχύος στα Δυτικά Βαλκάνια

Είναι πλέον σαφές ότι τα Βαλκάνια χαίρουν μεγάλου πολιτικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος από τουρκικής μεριάς. Η Τουρκία ήδη μετά τους γιουγκοσλαβικούς πολέμους συνδράμει σε διεθνείς πρωτοβουλίες υπέρ αυτών, ειδικά σε κράτη που διακυβούνται μειονοτικά ζητήματα (Βοσνία- Ερζεγοβίνη και Κόσοβο) (*Taleski, 2011*). Ένας καθοριστικός παράγοντας για την άσκηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, όπως έχει σημειωθεί και σε παραπάνω ενότητα, είναι η κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό της χώρας. Για αυτόν τον λόγο μέλημα ήταν να υπάρξουν εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, ώστε να προχωρήσει και η εξωτερική πολιτική στην «εγγύ περιφέρεια». Κατά αυτόν τον τρόπο, η οικονομία της χώρας επηρέασε την άσκηση της. Υπό την ηγεσία του *AKP* μέσα σε μια δεκαετία η οικονομία της χώρας έκανε αλματώδη βήματα (*Winter, 2011*). Έτσι, ενισχύθηκαν και οικονομικές σχέσεις με τα βαλκανικά κράτη και ευνοήθηκαν οι τουρκικές επενδύσεις εκεί. Πιο συγκεκριμένα, στη Βόρεια Μακεδονία παρατηρήθηκε μεγάλη δραστηριοποίηση τουρκικών εταιριών με πιο σημαντική αυτή της εταιρίας γυαλιού “*Shishe Dзам*” (*Taleski, 2011*). Ταυτόχρονα κι από το 2000 υπήρχε η Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών μεταξύ των δύο κρατών που περιλάμβανε πιο ευνοϊκούς δασμολογικούς όρους επί των τουρκικών προϊόντων. Στη Σερβία, η τουρκική επιχειρηματικότητα εκμεταλλεύτηκε το χαμηλό κόστος παραγωγής των εμπορευμάτων σε συνδυασμό με την υψηλή τεχνογνωσία του σερβικού εργατικού δυναμικού και την Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου το 2010. Σε θέματα τουρισμού, μεταφορών, πολιτικής και άμυνας η Ρουμανία αποτέλεσε τον πιο σημαντικό πόλο τουρκικών επενδύσεων (*Tokuy & Ciocoiu, 2013*). Επίσης Συμφωνίες Ελεύθερων Συναλλαγών σχετικές με τον τουρισμό, αλλά και την αποφυγή του εκτελωνισμού έχουν εξασφαλίσει τη συνεργασία με το Μαυροβούνιο. Ειδικά σε τελωνειακά θέματα, η Συμφωνία Αμοιβαίας Διοικητικής Συνδρομής συνεργεί στην κάθε παράνομη δραστηριότητας στα σύνορα. Φορολογία δεν υπάρχει και σε προϊόντα που έχουν παραχθεί στο Κοσσυφοπέδιο και σκοπεύουν να εξαχθούν στην Τουρκία, όπως και ενισχύονται οι επενδύσεις με τη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών (27/ 09/ 2013) . Οι επενδύσεις εκεί απευθύνονται σε κατασκευές, στον τραπεζικό τομέα, το λιανικό εμπόριο, τις τηλεπικοινωνίες (*Visoka, 2021*) . Με την Αλβανία η οικονομική συνεργασία είναι πολυετής, αφού ξεκινά από το 1992 (*Kramer, 2000, p.155*) για θέματα ενίσχυσης των υποδομών. Τελικά, με την Βουλγαρία ύψιστη οικονομική προτεραιότητα αποτελούν οι μεταφορές, διότι συνιστά την είσοδο των τουρκικών εμπορευμάτων προς την Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη.

Σχετικά με την πολιτιστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα της Τουρκίας, αυτή είναι φορτισμένη με το ιστορικό και θρησκευτικό στοιχείο που την ένωνε με τα βαλκανικά κράτη. Αναλυτικότερα, σε περιοχές με έντονο μουσουλμανικό στοιχείο σαν τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη επικαλείται την ύπαρξη κοινής ταυτότητας και οι τοπικοί

δρώντες εκεί την αποδέχονται (Huskić, 2021, σελ. 132-33). Αναπτύσσονται διαπροσωπικού είδους σχέσεις μεταξύ του ηγέτη του κόμματος των Βόσνιων Μουσουλμάνων (SDA) και του επικεφαλής της κυβέρνησης AKP (στο ίδιο, σελ. 134). Πραγματοποιούνται επενδύσεις στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, για να διαμορφωθεί θετική εικόνα για την Τουρκία, ενώ δραστηριοποιείται έντονα και το κίνημα *Gülen* (στο ίδιο, σελ. 134-135). Η *TİKA* ανοικοδομεί μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς που χρονολογούνται από την οθωμανική περίοδο κυρίως σε περιοχές όπου οι κάτοικοι είναι στην πλειονότητά τους Βόσνιοι Μουσουλμάνοι και με το κριτήριο αυτό δρά και η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων που διατηρεί στενή συνεργασία και με την Ισλαμική Κοινότητα της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης. Ακόμη, για το ταξίδι από το Κοσσυφοπέδιο προς την Τουρκία δε θα απαιτείται πια visa, καθώς κι εκεί επικρατεί το αφήγημα πως υπάρχει κοινή ταυτότητα (Merjdanova, 2013, p.76) και λειτουργούν πολιτιστικά κέντρα ως αγωγοί του τουρκικού πολιτισμού και της γλώσσας βοηθώντας μέχρι και φοιτητές. Η Τουρκία είναι ο πιο σημαντικός εταίρος της Βόρειας Μακεδονίας στον τομέα της ασφάλειας, αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η *TİKA* που αποκαθιστά οθωμανικά μνημεία και στον τομέα της ενημέρωσης ο τουρκικός κρατικός ραδιοτηλεοπτικός σταθμός *TRT* σε συνεργασία με το πρακτορείο ειδήσεων *Anadolu* μεταδίδοντας και τα δύο στην γλώσσα του κράτους (Nechev & Nikolovski, 2021, σελ. 206). Η δράση, για ακόμη μια φορά εστιάζει στην τουρκική μειονότητα (στο ίδιο). Στην περίπτωση του Μαυροβουνίου, ειδική μέριμνα έχουν οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι και η Ισλαμική Κοινότητα, η οποία επωφελείται μέσα από την κατασκευή θρησκευτικών χώρων (Marović, 2021, σελ. 231-32). Εκεί γνωρίζουν τεράστια δημοφιλία οι τουρκικές σαπουνόπερες, κι επιπλέον δίνονται ευκαιρίες μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σπουδές στην Τουρκία, αλλά και για πιο προνομιακή ιατρική περίθαλψη εκεί (στο ίδιο, σελ. 234). Όσον αφορά τελικά την Αλβανία, το πρώτο τουρκικό σχολείο είχε ιδρυθεί επί *Özal* με την αντίληψη πως οι δύο αυτές χώρες είναι «συγγενικές» να δικαιολογείται από την γεωγραφία και την ιστορία (Poulton, 1997). Όλα αυτά τα χρόνια, αποκαταστάθηκαν τζαμιά, θρησκευτικά σχολεία και παζάρια και τουρκοί φορείς προσέφεραν δωρεάν εκμάθηση τουρκικών, ενώ στο Πανεπιστήμιο Τιράνων φοιτητές μπορούν να μνηθούν στις τουρκικές σπουδές (Abazi, 2021, σελ. 262). Ο Krauthamer (2012) επισημαίνει πως πίσω από τα περισσότερα θρησκευτικά σχολεία βρίσκεται η Τουρκία. Τέλος, αντιπαράδειγμα στην μνήμη από τη βίαιη οθωμανική εμπειρία αποτελούν οι τουρκικές τηλεοπτικές σειρές με μεγάλο αλβανικό κοινό (Abazi, 2021, σελ. 262).

Στις παραπάνω προσπάθειες διείσδυσης του τουρκικού κράτους σε αυτά των Δυτικών Βαλκανίων οι ηγέτες αυτών των κρατών αποκρίνονται θετικά διατηρώντας βέβαια βλέψεις για είσοδο σε ευρωπαϊκούς θεσμούς. Προφανώς γιατί με την τουρκική συμβολή μπορούν να αντιμετωπίσουν τα σύγχρονα οικονομικά τους προβλήματα και να καταφέρουν να συναγωνιστούν την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών αγορών (Bonomi & Uvalic, 2021, σελ. 69). Για παράδειγμα, οι Αλβανοί αποδέχονται την τουρκική επιρροή νιώθοντας πως κάποιες πτυχές τους μπορεί να ταυτίζονται θρησκευτικά και πολιτισμικά με την Τουρκία, όμως η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πιο σημαντική (Abazi, 2021, σελ. 265). Όταν μάλιστα η Τουρκία άρχισε

να γίνεται πιο αυταρχική και προσωποκεντρική, αντίθετα με άλλα δυτικά κράτη δεν προτίμησε κανένα βαλκανικό κράτος να λάβει ξεκάθαρη θέση σχετικά με τον *Erdoğan*, για να μη διαταραχθούν οι οικονομικές και διπλωματικές σχέσεις με αυτόν (*Öztürk και Akgönül*, 2021, σελ. 340) . Η πολιτική κόντρα του *Erdoğan* με τον *Gülen* εξάγεται και στο γεωγραφικό πεδίο των Βαλκανίων και ο πρώτος ζητά από πολλά κράτη να κλείσουν όλα τα ιδρύματα στην επικράτειά τους που δραστηριοποιούνται υπό την αιγίδα του κινήματος *Gülen*. Κάπως έτσι έρχεται μια κρίση στις σχέσεις με τη Βοσνία που δε δρα ως προς αυτήν την κατεύθυνση. Η επιμονή του φτάνει και στην Αλβανία μέχρι πρόσφατα, όταν κατά την επίσκεψή του για την τελετή παράδοσης κάποιων κατοικιών στους πληγέντες από τον σεισμό του 2020 ζήτησε δημόσια να διαλυθούν οι πυρήνες της οργάνωσης και να προέτρεψε στην παράδοση στις τουρκικές αρχές όσων «γκιουλενιστών» βρίσκονται στην αλβανική επικράτεια.

3.2 Πολιτιστική Διπλωματία Μέσω της Εκπαίδευσης

Ο *Cull* (2009, p.33) είχε περιγράψει την πολιτιστική διπλωματία ως εργαλείο της δημόσιας διπλωματίας που βοηθά στη σύσφιξη των σχέσεων και στην οικοδόμηση κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των εμπλεκόμενων εταίρων. Προς αυτήν την κατεύθυνση ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης που μπορεί να ανοίξει ένα πεδίο επικοινωνίας για τα κράτη. Ο *Nye* (2005) συμπληρώνει πως η ποιοτική και με διεθνές κύρος εκπαίδευση ενδυναμώνει την ήπια ισχύ μιας χώρας στη διεθνή σκηνή. Άρα, η εκπαίδευση καθίσταται ένα αποτελεσματικό μέσο για την εφαρμογή ήπιας ισχύος, καθώς μέσω της αμοιβαίας επίδρασης γίνεται αντιληπτό το σύστημα αξιών του μέρους που επιδιώκεται να επηρεαστεί, αλλά και αυτού που προσπαθεί να επηρεάσει (*Kim*, 2015) . Ουσιαστικά, ο πολιτισμός μιας χώρας, για να ριζωθεί με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα σε μια άλλη δεν αποκλείει την εμπλοκή της εκπαίδευσης στις μεθόδους διπλωματίας του (*Βασιλειάδης και Μπουτσιούκη*, 2015) έμμεσα είτε άμεσα. Από τη μια πλευρά, εμμέσως δια της εκπαίδευσης και συναφών δραστηριοτήτων παράγεται πολιτισμός που αντανακλά πτυχές της πολιτιστικής κουλτούρας μιας χώρας (*Özkan*, 2015) και ακόμα μεταλαμπαδεύονται αξίες και άλλα πολιτιστικά στοιχεία μιας περιοχής (*Atkinson*, 2010) . Αφετέρου, η χρήση εκπαιδευτικών προγραμμάτων με πολιτιστική χροιά και η ενίσχυση της εικόνας μέσω προγραμμάτων σπουδών και συνεργασίας με άλλους πολιτιστικούς εταίρους αποτελούν άμεσους διαύλους εμπλοκής.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης δεν αμφισβητείται, σε σημείο που και τα Ηνωμένα Έθνη το 2015 κάνουν λόγο για «εκπαιδευτική διπλωματία» στους «Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης (“SDGs”）」 (*Murphy*, 2018, p.3). Η εκπαιδευτική διπλωματία εμφανίζεται ως παρακλάδι της δημόσιας διπλωματίας, ενώ ο *Hong* (2014) την ορίζει ως την μέθοδο που χρησιμοποιεί την εκπαίδευση , για να εξυπηρετηθούν πιο εύκολα στόχοι της εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να αναδιαμορφωθούν αντιλήψεις και να βελτιωθούν μέσω αυτής οι διεθνείς σχέσεις.

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, ο χώρος της παιδείας φαίνεται να είναι παράλληλα και ένας χώρος άσκησης ήπιας ισχύος. Σε αυτόν τον χώρο επενδύει και η Τουρκία

στα Δυτικά Βαλκάνια, όπου ως βασικό όργανο δημόσιας διπλωματίας στον εκπαιδευτικό τομέα χρησιμοποιεί τα παραρτήματα του Ινστιτούτου *Yunus Emre* που έχουν ιδρυθεί από το Ίδρυμα. Το γεγονός αυτό το καθιστά τον πρώτο επίσημο δημόσιο οργανισμό πολιτιστικής διπλωματίας. Σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει μια πιο εκτενής περιγραφή του έργου του και των στόχων του, εφόσον η δράση του θεωρείται εξέχων τρόπος εφαρμογής ήπιας ή/και έξυπνης ισχύος (*Kaya & Tecmen, 2011, p.15*).

3.3 Το Ίδρυμα *Yunus Emre* χρησιμοποιεί την Εκπαιδευτική Διπλωματία

Το 2007 ιδρύεται το μορφωτικό και πολιτιστικό Ίδρυμα *Yunus Emre* με σκοπό να διαδώσει την τουρκική γλώσσα, ιστορία, πολιτισμό, αλλά και να συμβάλει στις πολιτισμικές και επιστημονικές ανταλλαγές με άλλες χώρες. Στα Βαλκάνια δραστηριοποιείται το παράρτημά του, το δημοφιλές Ινστιτούτο *Yunus Emre*¹². Παρόλο που λειτουργεί σαν ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, στην οργανωσιακή δομή του, αλλά και στον τρόπο λειτουργίας του αποτυπώνει την ύπαρξη ισχυρών δεσμών με το τουρκικό κράτος (*Donelli, 2019, p. 123- 24*). Για αυτό σε αυτήν την περιοχή επιχειρεί να βελτιώσει τις σχέσεις των της Τουρκίας με τις βαλκανικές χώρες προβαίνοντας μέχρι και σε πολιτισμικές ανταλλαγές (*Kurtulus, 2020, p.216*). Την άμεση συσχέτιση με το τουρκικό κράτος επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο πρόεδρος του, *Şeref Ates*, όταν σε συνέντευξή του το 2017 είχε περιγράψει το Ινστιτούτο ως «σημαιοφόρο της τουρκικής πολιτικής και των στρατηγικών της στόχων» κατονομάζοντας το ως μέσο της ήπιας ισχύος της Τουρκίας¹³. Ο ίδιος είχε δηλώσει πως το ίδιο στηρίζει την *TİKA*, εφόσον για να καταστούν βιώσιμα τα έργα της τελευταίας θα έπρεπε να γνωστοποιηθεί στις τοπικές κοινωνίες δράσης της η τουρκική κουλτούρα, η νοοτροπία και ο καθημερινός τρόπος ζωής των Τούρκων. Για αυτό δίνεται έμφαση σε τόπους που η κοινή πολιτιστική κληρονομιά το επιτρέπει, δηλαδή στα Βαλκάνια (*Kaya & Tecmen, 2011, p.11*).

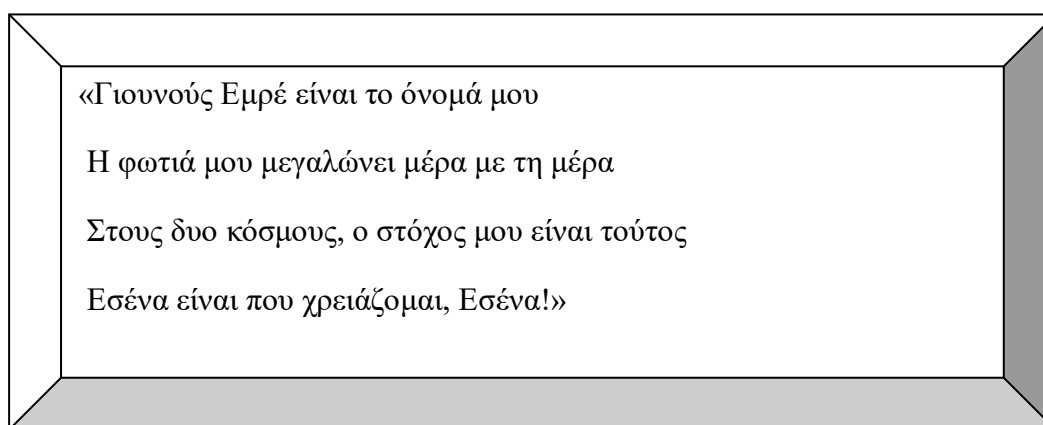
Η ονομασία του τιμά τον εθνικό ποιητή της Τουρκίας *Yunus Emre*, ο οποίος θεωρείται ένας από τους πρώτους ποιητές του τουρκικού πολιτισμού, και επιδιώκει να καταδείξει το μεγαλείο και το ιστορικό βάθος της τουρκικής γλώσσας (*Parageorgiou, 2019, p.314*). Αναλυτικότερα, εκτός της διδασκαλίας των μαθημάτων τουρκικής γλώσσας και την διεξαγωγή δραστηριοτήτων που θα διευκολύνουν αυτήν την διδασκαλία το σχέδιο δράσης του περιλαμβάνει πληθώρα κι άλλων δραστηριοτήτων. Αρχικά, παρέχει βοήθεια στους τουρκολόγους και ακαδημαϊκούς του εξωτερικού σε θέματα που σχετίζονται με την τουρκική γλώσσα και λογοτεχνία. Επίσης, προετοιμάζει οπτικοακουστικό υλικό και το διανέμει για να προωθηθεί η τουρκική κουλτούρα στο εξωτερικό, ενώ σε πολλές περιπτώσεις συνεργάζεται και

¹² Αντλήθηκαν πληροφορίες από την ιστοσελίδα: <https://www.yee.org.tr/en/corporate/yunus-emre-institute>

¹³ *Daily Sabah*, 24/07/2017 (<https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/07/24/yunus-emre-institute-head-ates-as-an-element-of-soft-power-our-aim-is-to-introduce-turkey-its-culture-to-the-world>)

συνδιοργανώνει δραστηριότητες με άλλους φορείς. Στο προαναφερθέν υλικό συμπεριλαμβάνονται περιοδικά, βιβλία και ενημερωτικά φυλλάδια. Επιπροσθέτως, υποστηρίζει την μετάφραση παρόμοιων δράσεων που προωθούν την τουρκική κουλτούρα και, τέλος, αποτελεί σημαντικό αρωγό σε πολιτιστικές δραστηριότητες σε χώρες που δραστηριοποιείται (στο ίδιο). Όλες οι παραπάνω δράσεις υποστηρίζουν την προσπάθεια της τουρκικής κυβέρνησης να εξάγει πολιτιστικά τον τουρκικό πολιτισμό. Είναι αναγκαίο να τονιστεί πως ο ίδιος ο *Erdogan* είχε δηλώσει το 2021 πως η αποδυνάμωση της τουρκικής γλώσσας θα συντελέσει στην αποδυνάμωση της κοινής κουλτούρας σε περιοχές του εξωτερικού όπου η φλόγα του τουρκικού πολιτισμού καίει ακόμα¹⁴.

Πίνακας 3.1. Ποίημα του *Yunus Emre* «Γιουνούς Εμρέ είναι το όνομά μου»

Πηγή: (Ψύλλας, 2012)

Το παραπάνω ποίημα αιτιολογεί την ταχεία εξάπλωση παρουσίας του ιδρύματος παγκοσμίως. Το *Yunus Emre* διαθέτει εξήντα δύο πολιτιστικά κέντρα σε πενήντα δύο χώρες, με στόχο του ενόψει του *project* “*Turkey 2023*” αυτά τα εξήντα δύο κέντρα να τα αυξήσει κατά τριάντα οχτώ, δηλαδή σε εκατό, συμβολικά για τον ένα αιώνα από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Δεκαπέντε εκ των εξήντα δύο βρίσκονται στα Βαλκάνια. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη, όπου λειτουργούν τρία παραρτήματα (*Fojnica, Mostar, Sarajevo*), στο Κόσοβο επίσης με την παρουσία τριών (*Pec, Pristina, Prizren*), στην Αλβανία με δύο κέντρα (*Shkoder, Tirane*) και στη Βόρεια Μακεδονία με μόνο μια βάση (*Skopje*) και παρομοίως στη Σερβία (*Belgrade*). Είναι εξαιρετικής σημασίας το γεγονός πως το πρώτο ινστιτούτο ιδρύθηκε το 2009 στο Σαράγεβο, κάτι που και ο ίδιος ο *Davutoğlu* δεν αρνείται ως σύμπτωση, αλλά χαρακτηρίζει ως στρατηγική επιλογή (*Vail, 2018*). Το κοινό οθωμανικό παρελθόν ευνοεί την επαφή των ανθρώπων με την τουρκική γλώσσα και κουλτούρα, ώστε να προωθηθεί η δημόσια διπλωματία της Τουρκίας στην περιοχή (στο ίδιο). Εν γένει στην χερσόνησο του Αίμου η παρουσία του Ιδρύματος επιδιώκει

¹⁴ «Ο Ερντογάν για την τουρκική γλώσσα», 17/02/2021- 17/02/2022
(<https://www.trt.net.tr/greek/tourkia/2021/02/17/o-erntogan-gia-ten-tourkike-glossa-1585166>)

να κερδίσει τη συμπάθεια των τοπικών κοινωνιών και πολλές φορές μέσω της συνεργασίας και με άλλους εγχώριους εκπαιδευτικούς φορείς να καταφέρει να αυξήσει την τουρκική επιρροή στην περιοχή συνεισφέροντας παράλληλα στα τμήματα Τουρκολογίας και τουρκικής διδασκαλίας στις αντίστοιχες χώρες (*Kurtulus*, 2020, p.216-17).

Μελετώντας αυτήν την δράση διαπιστώνει κανείς πως μόνο τυχαία δεν είναι. Οι υποψίες επιβεβαιώνονται με την δήλωση¹⁵ του τότε Υπουργού Πολιτισμού και Τουρισμού *Numan Kurtulmus* το 2017 που δεν είχε αποκρύψει πως η ύπαρξη και η δραστηριότητα του συγκεκριμένου Ινστιτούτου λειτουργούσαν σαν το κυρίαρχο όργανο άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας της Τουρκίας κι ως ένας φορέας που θα ενισχύσει τον αγώνα για την αποδυνάμωση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων του κινήματος *Gülen*. Τα περισσότερα από αυτά δραστηριοποιούνταν στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων. Άρα κατ' επέκταση υπαινίσσεται και την αποδυνάμωση του ίδιου του «εχθρού» της Τουρκίας από το 2016, δηλαδή του ίδιου του *Gülen*.

3.4 Δράσεις των Ινστιτούτων *Yunus Emre* στα Δυτικά Βαλκάνια

Η διπλωματία που ασκείται στα Δυτικά Βαλκάνια εκ μέρους του συγκεκριμένου φορέα αδιαμφισβήτητα αποτελεί πρότυπο πολιτισμικής διπλωματίας, διότι εκμεταλλεύεται το οθωμανικό υπόβαθρο για να οικοδομήσει σχέσεις με τον πληθυσμό σε κάθε περιοχή κι όχι απλά με κρατικούς φορείς (*Vail*, 2018). Τα μαθήματα όχι μόνο της τουρκικής γλώσσας, αλλά και των τεχνών κι εθίμων που διδάσκονται στα Βαλκάνια υποδεικνύουν τις αξίες που συνδέουν την Τουρκία με τους βαλκανικούς πληθυσμούς. Χαρακτηριστικά, στη Βοσνία το παρθενικό παράρτημα που ιδρύθηκε επιφορτίστηκε της υπευθυνότητας του προγράμματος τουρκικών σπουδών που έως τότε ανήκε στα καθήκοντα της *TIKA* (*Cihan*, 2011). Το 2011 σε αυτό δραστηριοποιούνταν μόλις δέκα εκπαιδευτικοί που το 2017 ανήλθαν στους εβδομήντα (*Huskić*, 2021, σελ.140). Προηγουμένως, κατά το 2014 με 2016 συνέβαλε στην ίδρυση τουρκικών τμημάτων σε δύο τοπικά πανεπιστήμια (*Öztiürk & Akgönül*, 2021, σελ.345). Το έτος 2018 ο επικεφαλής του ιδρύματος *Mehmet Akif Yaman* δήλωσε πως στα τρία κέντρα της χώρας οι μαθητές επίσημα ανέρχονται στους πεντακόσιους, όμως το ενδιαφέρον ήταν τόσο μεγάλο για την τουρκική γλώσσα που μη πιστοποιημένοι κύκλοι μαθημάτων της τουρκικής λαμβάνουν μέρος ταυτόχρονα και σε δέκα από τις δεκαπέντε πόλεις της χώρας (*Anadolu Agency*, 2018). Μέχρι το 2019 το ινστιτούτο είχε χορηγήσει πιστοποιήσεις σε πέντε χιλιάδες άτομα που είχαν ολοκληρώσει επιτυχώς τον κύκλο τουρκικών σπουδών και τα τουρκικά είχαν καταστεί η πιο δημοφιλής ξένη γλώσσα που είχε καταφέρει να ενταχθεί ως μάθημα επιλογής επίσημα στα σχολεία (*Canbolat*, 2019). Αυτή η τεράστια απήχηση έκανε τις αρχές να μην αποκλείσουν το ενδεχόμενο να ενταχθεί ακόμα και στις προσχολικές μονάδες η διδασκαλία (στο ίδιο). Η σύνδεσή του με την τουρκική κυβέρνηση αποτυπώνεται έμπρακτα όταν οργάνωσε αγώνα δρόμου στο Σαράγεβο τιλοφορώντας

¹⁵ *Hurriyet Daily News*, 17/08/2017 (<https://www.hurriyetdailynews.com/yunus-emre-institute-promotes-turkish-language-abroad-filling-space-left-by-gulenists--116822>)

τον «Αγώνα προς τιμήν της Δημοκρατίας» και μια έκθεση φωτογραφίας σε ιστορικό μνημείο της πόλης (Huskić, 2021, σελ.140).

Πολύ σημαντική είναι η απήχηση των παραρτημάτων στο Κόσοβο. Ο ίδιος ο διευθυντής του παραρτήματος στην Πρίστινα είχε δηλώσει πως το ενδιαφέρον είναι τόσο μεγάλο που υπάρχει ζήτηση για ίδρυση παραρτημάτων και σε άλλες πόλεις εκτός από τις τρεις που δραστηριοποιείται το ινστιτούτο (Anadolu Agency, 2018). Κι εκεί δεν απουσιάζουν οι μουσικές παραστάσεις και η επαφή της τοπικής κοινωνίας με πτυχές της τουρκικής τέχνης παράλληλα με την γλώσσα. Μια δράση που πρέπει να προβληματίζει όμως τον αναγνώστη είναι η εισαγωγή του μαθήματος των “*Ottoman Turkish*”, δηλαδή της τουρκικής γλώσσας με αραβικούς χαρακτήρες, το 2020¹⁶. Στις αρχές του 2022 άλλη μια οθωμανική μνήμη ξύπνησε με την ίδρυση ομίλου τοξοβολίας στο *Prizren*, προκειμένου να διδαχθεί η παραδοσιακή τουρκική τοξοβολία¹⁷. Ένα χρόνο νωρίτερα, το καλοκαίρι του 2021, είχε διοργανωθεί υπό τον συντονισμό των τριών ινστιτούτων ένα διαδραστικό πρόγραμμα για παιδιά, το “*Game Caravan Project*”¹⁸. Με λίγα λόγια, αυτό επιδίωκε να εξοικειώσει τα παιδιά με τις δραστηριότητες του ιδρύματος και να τα βοηθήσει να νιώσουν αυτοπεποίθηση μέσα από αυτό και την ενασχόληση με δραστηριότητες κατάλληλες για την ηλικία τους. Στο πλαίσιο αυτής της δράσης τα παιδιά που συμμετείχαν εφοδιάστηκαν με δωρεάν βιβλία με την σκοπό να καλλιεργηθεί το ενδιαφέρον για την ανάγνωση βιβλίων από αυτά. Το πρόγραμμα είχε κάνει ήδη μια πρώτη στάση στα Σκόπια.

Η παρουσία του *Yunus Emre* από το 2009 στην αλβανική πρωτεύουσα και από το 2012 στη Σκόδρα όχι μόνο μέσω της τουρκικής γλώσσας, αλλά και των τεχνών και της λογοτεχνίας εδραιώνει επίσης την πολιτιστική παρουσία της Τουρκίας στη χώρα. Η εκμάθηση της γλώσσας, όπως άλλωστε και σε κάθε χώρα, ακολουθεί το ευρωπαϊκό πρότυπο επιπέδων (“*Common European Framework of Reference for Languages-CEFR*”) και παρέχει τη δυνατότητα για φοίτηση σε καλοκαιρινές ακαδημίες στην Τουρκία (Parageorgiou, 2019, p.315). Τα κίνητρα της αλβανικής κοινωνίας για συμμετοχή σε δράσεις του δικαιολογούνται από την πιο εύκολη εύρεση εργασίας, την ανάπτυξη εμπορίου, τα θέματα εκπαίδευσης, το ενδεχόμενο μετανάστευσης στην Τουρκία και το ενδιαφέρον για την τουρκική γλώσσα (στο ίδιο). Η συνεργασία με τοπικούς εκπαιδευτικούς φορείς αποτυπώνεται μέσω των επιστημονικών συνεδρίων, εκθέσεων και συμποσίων που συνδιοργανώνουν μεταξύ τους (Sarigül, 2018, p.4). Στη Σκόδρα, για παράδειγμα, είχε διοργανωθεί ένα συνέδριο σε συνεργασία με το εκπαιδευτικό ίδρυμα “*New York Tirana*” με θέμα τις τουρκο- αλβανικές σχέσεις και

---

¹⁶ Βλ. <https://pristine.yee.org.tr/tr/haber/6-kita-45-ulke-ve-1000in-uzerinde-kursiyer-ile-osmanli-turkcesi-cevrim-ici-kurslari-basliyor>

¹⁷ Πληροφορίες αντλήθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα του ιδρύματος: <https://www.yee.org.tr/en/news/first-traditional-archery-club-kosovo-established-prizren>

¹⁸ Πληροφορίες αντλήθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα του ιδρύματος: <https://www.yee.org.tr/en/news/game-caravan-kosovo-after-north-macedonia>

στα Τίρανα είχε συνδιοργανωθεί συζήτηση από το κέντρο των Τιράνων και του ίδιου ιδρύματος για το μήνυμα που διαδίδει το ινστιτούτο παγκοσμίως¹⁹.

Το 2015 ιδρύεται και στη Σερβία παράρτημα του πολιτιστικού κέντρου και στο πρώτο εξάμηνο λειτουργίας του από τους οκτώ μαθητές έφτασε τους σαράντα κι όταν δε ανέλαβε να εκπαιδεύσει το προσωπικό της τουρκικής τράπεζας *Halkbank*, αυτοί ξεπέρασαν τους εκατό δέκα (*Başaran*, 2016). Ειδικά οι νέοι άνθρωποι αγκάλιασαν το ινστιτούτο νιώθοντας πως θα τους εφοδιάσει κατάλληλα για να βελτιώσουν τα επαγγελματικά τους (στο ίδιο). Θετική συμβολή είχε η ύπαρξη της τουρκικής μειονότητας στην περιοχή *Sandzak*. Το ινστιτούτο συνεργάζεται από το 2016 με το τμήμα Τουρκολογίας του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου και δίχως να ξεφεύγει από τον κανόνα συνδιοργανώνει με εγχώριους φορείς, όπως το *Belgrade Institute of History*, εκδηλώσεις. Πολύ ενδιαφέρον ήταν το ότι χρηματοδότησε ένα διεθνές συμπόσιο με θεματική την δομή της κοινωνίας και την καθημερινή ζωή στα Βαλκάνια αντιπαραβάλλοντάς τα στην πριν και κατά την οθωμανική περίοδο (στο ίδιο). Τρία χρόνια μετά την ίδρυση του οι μαθητές που παρακολουθούσαν το βασικό επίπεδο (*A1*) με προοπτική να συνεχίσουν περαιτέρω ανέρχονταν στους εκατό και γίνονταν διαβουλεύσεις για να διδάσκονται τα τουρκικά ως γλώσσα επιλογής στα σχολεία (*Anadolu Agency*, 2018).

3.5 Η Δράση των Ινστιτούτων και ο Κορονοϊός

Αν και σύμφωνα με την *Aydıntaşbaş* (2019, p.18) τα μαθήματα που προσέφερε ο οργανισμός δεν είχαν τεράστια απήχηση, φαίνεται πως η πανδημία του κορονοϊού και η εναλλακτική μέθοδος διδασκαλίας με διαδικτυακές πλατφόρμες και μέσα έδωσαν πλεονέκτημα στο Ινστιτούτο να κερδίσει πρόσφορο έδαφος. Χωρίς να μένει πίσω στις εξελίξεις χάρη στη λειτουργία του μέσω διαδικτυακών μαθημάτων και σεμιναρίων ο αριθμός των αιτήσεων συμμετοχής στις ηλικίες 18-35 αυξήθηκε. Εξήντα χιλιάδες νέοι μαθητές είτε για επαγγελματικούς είτε για ακαδημαϊκούς λόγους συμμετείχαν στα προγράμματα διδασκαλίας (*Ateş*, 2021). Πολλοί μαθητές κατάφεραν να φοιτήσουν σε βαλκανικά κράτη, π.χ. στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη, μέσω σχολικών προγραμμάτων ανταλλαγής που με τη σειρά τους βελτίωσαν τα οικονομικά των αντίστοιχων περιοχών, καθώς μέσω της ανταλλαγής αρκετοί ντόπιοι έμαθαν τα τουρκικά και κέρδισαν θέσεις στα κέντρα του Ινστιτούτου (στο ίδιο).

---

¹⁹ Πληροφορίες αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα του εκπαιδευτικού ιδρύματος: <https://unyt.edu.al/index.php/2021/10/21/ebri-and-yunus-emre-institute>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εν κατακλείδι είναι σαφές πως η ισχύς καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ των διεθνών δρώντων μέσα στο άναρχο διεθνές σύστημα. Ο χαρακτήρας της μπορεί να είναι απόλυτος, όταν μιλάμε για «σκληρή ισχύ», επιστρατεύοντας στρατιωτικά κι οικονομικά μέσα είτε πιο σχετικός. Ο πιο σχετικός χαρακτήρας αφορά την «ήπια ισχύ» που σημαίνει πως θα δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην καλλιέργεια θελκτικής εικόνας του δρώντα με βασικά εργαλεία την κουλτούρα και τις πολιτικές αξίες του. Σχετική και απόλυτη ισχύς μπορούν να συνδυαστούν, ανάλογα με το ποια δίνει τα καλύτερα αποτελέσματα σε μια δεδομένη κατάσταση και να αποτελέσουν την «έξυπνη ισχύ». Το πιο ενδιαφέρον είναι πως η έννοια είναι της «ήπιας ισχύος» είναι συνυφασμένη με την έννοια της «δημόσιας διπλωματίας», η οποία ξεφεύγει από τα πλαίσια της παραδοσιακής. Καταρχάς, δεν απαντάται μόνο στην κυβερνητική πρακτική, αλλά και στη δράση υπερεθνικών και υπό-εθνικών δρώντων. Επιπρόσθετα, αποτελείται από το τρίπτυχο της καθημερινής και της στρατηγικής επικοινωνίας και της ανάπτυξης σταθερών και μακροχρόνιων σχέσεων. Τα εργαλεία μέσω των οποίων μπορεί να ασκηθεί αυτού του είδους διπλωματία είναι η «ικανότητα πρόσληψης», η «συνηγορία», η «πολιτιστική» και «ανταλλακτική Διπλωματία», αλλά και τα «διεθνή δελτία ειδήσεων» που μπορεί και να συμπεριλαμβάνουν όλα τα προηγούμενα. Θα πρέπει να αποφεύγεται η ταύτιση με άλλες έννοιες, όπως την παραδοσιακής διπλωματίας, καθώς η δημόσια δεν περιορίζεται στην κλασσική διαπραγμάτευση μεταξύ επαγγελματιών διπλωματών, αλλά υπάρχει επαφή και αλληλεπίδραση με το κοινό κάθε κοινωνίας. Η δημόσια διπλωματία δεν είναι ούτε προπαγάνδα, εφόσον η προπαγάνδα δεν έχει τον χαρακτήρα της γνωστικής εμπειρίας και δεν χρησιμοποιεί ενεργά τον διάλογο και την πειθώ. Ούτε όμως είναι “*nation branding*”, καθώς η δημόσια Διπλωματία επιδιώκει την οικοδόμηση μακροχρόνιων σχέσεων κι όχι απλά να διαφημίσει ένα μήνυμα. Στην προκειμένη περίπτωση και η Τουρκία μέσω του μηνύματος της κοινής ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς ασκεί δημόσια διπλωματία.

Η εκμετάλλευση της άσκησης ήπιας ισχύος και δημόσιας διπλωματίας από μέρους της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια γίνεται αντιληπτή μόνο εφόσον εξεταστεί η εξωτερική της πολιτική και μετά συγκεκριμένα η βαλκανική. Διαφάνηκε, λοιπόν, πως η Τουρκία ως διεθνής δρών ακολουθεί το δικό της σχέδιο εξωτερικής πολιτικής με ειδικό σχέδιο δράσης στα Δυτικά Βαλκάνια. Από όταν το 2002 το *AKP* ήλθε στην εξουσία, ο επικεφαλής του *Recep Tayyip Erdoğan* και ο Υπουργός Εξωτερικών *Ahmet Davutoğlu* μερίμνησαν για να διαμορφώσουν τις γενικές αρχές που θα βασίζεται η εξωτερική πολιτική, η οποία είναι δύσκολο να ερμηνευθεί ειδικά τα χρόνια αυτά χωρίς την κατανόηση των εσωτερικών πολιτικών. Εξού και μια βασική αρχή σχετίζεται με εσωτερικές μεταρρυθμίσεις με χαρακτήρα εκδημοκρατισμού στο εσωτερικό, ώστε να ευνοηθεί η εξωτερική πολιτική που θα περιλαμβάνει σχέσεις καλής γειτονίας και μηδενικών προβλημάτων με την Τουρκία να έχει διαμεσολαβητικό ρόλο. Για να δικαιολογηθούν οι αυτές οι επιλογές, ανακλήθηκε στην μνήμη ο νέο-οθωμανισμός, ειδικά στα Βαλκάνια. Η έννοια αυτή δεν αποτέλεσε

παρθενογένεση, αφού ο *Turgut Özal* σε προηγούμενες δεκαετίες την είχε φέρει στο πολιτικό προσκήνιο. Στην ουσία, σαν θεωρία δικαιολογεί τον λόγο τουρκικής ύπαρξης στα Βαλκάνια, λόγω ύπαρξης κοινής ταυτότητας και οθωμανικής ιστορίας με συγκεκριμένες βαλκανικές χώρες. Τους κοινούς πολιτικούς και ιστορικούς δεσμούς των βαλκανικών κρατών με την Τουρκία ως κατάλοιπα του οθωμανικού παρελθόντος συνεπικαλείται με την γεωπολιτική θέση της χώρας του στο «Στρατηγικό Βάθος» ο *Davutoğlu*. Αυτά τα δεδομένα είναι ξεκάθαρο πως τα εργαλειοποιεί προς την άποψη πως η ενεργή δράση της Τουρκίας σε περιοχές που είχαν βιώσει ένα κοινό και ακμαίο οθωμανικό παρελθόν, ιδίως η Βοσνία- Ερζεγοβίνη και το Κόσοβο, θα ενισχύσει την βαλκανική πολιτική και θα εδραιώσει τον ρόλο της Τουρκίας ως έναν περιφερειακό δρώντα. Επειδή υπάρχει έντονη χροιά νέο-οθωμανισμού, στις κριτικές για τον αν επιδιώκεται η αναβίωση του οθωμανικού συστήματος, απαντά ότι μοναδικό μέλημα είναι να υπάρχει σταθερότητα στα Βαλκάνια. Τον μανδύα της πολιτικής σταθερότητας φορά και η συμβολή της πολιτικά και στρατιωτικά, από τη μια πλευρά στηρίζοντας πολιτικά κόμματα βαλκανικών κρατών που θεωρεί ότι εκπροσωπούν καλύτερα τα συμφέροντά της εκεί, κι από την άλλη πλευρά ενισχύοντας τις στρατιωτικές δομές τους. Βέβαια, πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπόψη πως η ενίσχυση αυτή γίνεται στη βάση ανταλλαγμάτων, για παράδειγμα στηρίζει πολιτικά καθεστώτα που θα νομιμοποιήσουν εσωτερικά την παρέμβαση σε αυτά είτε εγγυάται την είσοδο τους σε διεθνείς στρατιωτικούς θεσμούς στους οποίους βρίσκεται προσπαθώντας να εξασφαλίσει μελλοντικές συμμαχίες μέσα σε αυτούς. Δεν παύει πάντα να χρησιμοποιείται η ήπια ισχύς για να δημιουργηθεί αλληλεπίδραση με τα δυτικά βαλκανικά κράτη από μέρους της τουρκικής πλευράς. Το μαρτυρούν οι πολιτιστικές δράσεις και φορείς που δραστηριοποιούνται στα πλαίσια άσκησης δημόσιας διπλωματίας με τα δημόσια ιδρύματα, τις κρατικές υπηρεσίες, αλλά την ποπ κουλτούρα να πρωταγωνιστούν. Τέτοια παραδείγματα είναι η *TİKA*, η *Diyanet*, το Γραφείο Δημόσιας Διπλωματίας και οι τουρκικές σαπουνόπερες. Προς αυτήν την κατεύθυνση πορεύτηκε και η δραστηριότητα του κινήματος *Gülen* , το οποίο υπήρξε συνοδοιπόρος με το κυβερνών κόμμα μέχρι την ρήξη των σχέσεων του με το *AKP* το 2016. Η ρήξη ήταν καθοριστική, γιατί δαιμονοποίησε το κίνημα χαρακτηρίζοντας το ως τρομοκρατική οργάνωση (*FETO*) και η κόντρα εξάχθηκε στα Βαλκάνια επηρεάζοντας την τουρκική βαλκανική πολιτική.

Πάντως, στα Δυτικά Βαλκάνια η τουρκική κυβέρνηση συνδυάζει στοιχεία «σκληρής ισχύος», καθώς έχει έντονη οικονομική επενδυτική δραστηριότητα, αλλά και «ήπιας ισχύος» που αντανakλάται στην επιρροή που έχει μέσω της δραστήριας πολιτικής να αναστηλώνει οθωμανικά μνημεία, να απευθύνεται σε Ισλαμικές Κοινότητες των Βαλκανίων κατευθείαν και να βασίζεται σε εκπαιδευτικές ενέργειες. Η εκπαίδευση, κατά κύριο λόγο, καθόρισε την πολιτιστική διπλωματία της Τουρκίας μέσω του Ιδρύματος *Yunus Emre* . Από το 2009 λειτουργεί στα Δυτικά Βαλκάνια με τη μορφή Ινστιτούτων και ασχολείται με την διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας και του πολιτισμού προσπαθώντας να καλλιεργήσει θετική εικόνα για τον τουρκικό τρόπο ζωής. Ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας του αποτυπώνει στοιχεία εκπαιδευτικής

διπλωματίας και δημιουργεί τον προβληματισμό πως η εκπαίδευση ως πτυχή της δημόσιας διπλωματίας μπορεί να εμποτίσει με πολιτιστικά στοιχεία τον έναν με τον άλλο πολιτισμό και να υπάρξει αμοιβαία επίδραση που θα στηριχθεί στις ιδέες που έχουν μεταδοθεί ή έχουν καταφέρει και να ενστερνιστούν από τις κοινωνίες που επηρεάζονται. Κάτι που μάλλον η Τουρκία φαίνεται να καταφέρει μέσω του *Yunus Emre*, όταν αυτό ειδικά αντανάκλα «νέο- οθωμανικές» επιδιώξεις εισάγοντας στο Κόσοβο μαθήματα αραβικών τουρκικών και προωθώντας πολιτισμικές ανταλλαγές που θα εξασφαλίσουν την εξοικείωση με τον τουρκικό τρόπο ζωής κι επιδιώκουν την πολιτισμική αφομοίωση των εμπλεκόμενων μερών.

Συμπερασματικά, το ίδρυμα *Yunus Emre* ως ένας εκπαιδευτικός φορέας που δρα κατόπιν κυβερνητικού τουρκικού σχεδίου έχει απώτερο σκοπό την εξοικείωση με τουρκικές αξίες και ιδανικά. Μέσω της διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης καλλιεργεί φιλοτουρκικά αισθήματα στους βαλκανικούς πληθυσμούς κι όχι μονάχα στις μουσουλμανικές μειονότητες. Οπότε, σταδιακά η Τουρκία έχει διεισδύσει στα ενδιαφερόμενα βαλκανικά κράτη, χωρίς να χρησιμοποιεί στρατιωτική βία ή άλλες μεθόδους πειθαναγκασμού. Εν ολίγοις, η δράση του ιδρυτού του *Yunus Emre* προετοιμάζει έναν ομαλό πιθανό προσεταιρισμό των δυτικών βαλκανικών κρατών στο τουρκικό κράτος, εφόσον θα υπάρχουν κοινοί πολιτισμικοί κώδικες στον πυρήνα της κοινωνίας κι όχι πολιτισμικό χάσμα που θα απορρίπτει κάθε σύνδεση με την Τουρκία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Abazi, E. (2021), Αλβανία: Νέα γεωπολιτικά δεδομένα και μεταβαλλόμενες διασυνδέσεις. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.247-274). Αθήνα: Πεδίο
- Βασιλειάδης, Ν. και Μπουτσιούκη, Σ. (2015), *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα
- Βερέμης, Θ. (2004), *Βαλκάνια, Από τον 19^ο ως τον 21^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Bonomi, M. and Uvalic, M. (2021), Η οικονομική ανάπτυξη των Δυτικών Βαλκανίων: Η σημασία των δρόμων εκτός ΕΕ. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.67-98). Αθήνα: Πεδίο
- Huskic, A. (2021), Βοσνία- Ερζεγοβίνη: Εγκαταλείφθηκε από τη Δύση, αγκαλιάστηκε από την Ανατολή; . Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.131- 164). Αθήνα: Πεδίο
- Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα
- Μάξης, Ι. (2012), *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική*. Αθήνα: Ηρόδοτος
- Μαρονιός, J. (2021), Μαυροβούνιο: Μονίμως σε σταυροδρόμι. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.221- 245). Αθήνα: Πεδίο
- Mazower, M. (2002), *Τα Βαλκάνια* (μτφρ. Κωνσταντίνος Ν. Κουρεμένος). Αθήνα: Πατάκης
- Nechen, Z. και Nikolovski, I. (2021), Βόρεια Μακεδονία: Γόνιμο έδαφος για εξωτερικές επιρροές. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.193- 219), Αθήνα: Πεδίο
- Νταβούτογλου, Α. (2010), *ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΒΑΘΟΣ. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ*, (μτφρ. Νικόλαος Ραπτόπουλος, επιμ. Νεοκλής Σαρρής). Αθήνα: Ποιότητα
- Nye, Jr, J. S. (2005), *Ήπια Ισχύς. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης

Öztürk, A. E. και Akgönül, S. (2021), Τουρκία: Καταναγκαστικός γάμος ή γάμος από συμφέρον με τα Δυτικά Βαλκάνια;. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.331- 352). Αθήνα: Πεδίο

Παπασωτηρίου, Χ. (2009), *Η διεθνής πολιτική στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Ποιότητα

Roulton, H. (2000), *Ημίψηλο, γκρίζος λύκος και ημισέληνος: ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας*, (μτφρ. Εύα Πέππα). Αθήνα: Οδυσσεάς

Συρίγος, Μ. Α. (2018), *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκης

Τζιάρρας, Τ. και Μουδούρος, Ν. (2016), *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο, Ιδεολογικές Όψεις Εξωτερικής Πολιτικής*. Αθήνα: Τουρίκης

Visoka, G. (2021), Κόσοβο: Μεταξύ δυτικών και μη δυτικών κρατών. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.167- 192), Αθήνα: Πεδίο

Φίλης, Κ. (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*. Αθήνα: Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Κωνσταντίνος Φίλης

Huskić, A. (2021), Βοσνία- Ερζεγοβίνη: Εγκαταλείφθηκε από τη Δύση, αγκαλιάστηκε από την Ανατολή;. Στο: Bieber, F. και Τζιφάκης, Ν. (Επιμ.), *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ. Οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με μη δυτικές χώρες* (σελ.131- 165). Αθήνα: Πεδίο

Ψύλλας, Γ. (2012), *Ποτέ και Πάντα*. Αθήνα: Ωκεανίδα

Ξενόγλωσση

Anholt, S. (2006), *Competitive Identity, The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. New York: Palgrave Macmillan

Aras, B. (2009). The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, 11(3), 127–142 . Ανακτήθηκε από <http://www.jstor.org/stable/26331107> (Τελευταία ανάκτηση: 24/01/2022)

Aras, B. & Fidan H. (2009). Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination, *New Perspectives on Turkey*, 40

Atkinson, C. (2010). Does Soft Power Matter? A Comparative Analysis of Student Exchange Programs 1980- 2006, *Foreign Policy Analysis*, 6, 1-22

Aydıntaşbaş, A. (2019), *From Myth to Reality: How to Understand Turkey's Role in the Western Balkans*. Berlin: European Council on Foreign Relations

Balci, B. (2014). The Gulen Movement and Turkish Soft Power, *Carnegie Endowment for International Peace*

- Beasley, R. K. (2012). In Kaarbo, J., Lantis J.S., Snarr M.T. (Eds), *Foreign Policy in Comparative Perspective*. USA: CQ Press
- Berridge, G. R. (2002), *Diplomacy: Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Bilici, M. (2018). The Crisis of Religiosity in Turkish Islamism, *Middle East Report*, 288, 43-45. Ανακτήθηκε από <https://www.jstor.org/stable/45198325> (Τελευταία ανάκτηση: 22/01/2022)
- Büyüç, H. F. & Öztürk, A. E. (2019). *The Role of Leadership Networks in Turkey-Balkan Relations in the AKP Era*. Ανακτήθηκε από http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/the-role-of-leadership-networks-in-turkey%e2%80%93balkan-relations-in-the-akp-era_en_4254.pdf (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)
- Cagaptay, S. (2009). The AKP's Foreign Policy: The Misnomer of 'Neo-Ottomanism', *The Washington Institute for Near East Policy*, 4
- Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communication networks and global governance, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78-93
- Cowan, G. & Arsenault, A. (2008). Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 10- 30. Ανακτήθηκε από <http://ann.sagepub.com/cgi/content/abstract/616/1/10> (Τελευταία ανάκτηση: 26/01/2022)
- Cull, N.J. (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press
- Davutoğlu, A. (2012), *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*. In Saban, K. (Ed), *Turkey Policy Brief Series*, 3rd ed., International Policy and Leadership Institute
- Davutoğlu, A. (2009). Turkish Foreign Policy and the EU in 2010, *Turkish Policy Quarterly*, 8(3). Ανακτήθηκε από <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/turkish-foreign-policy-and-the-eu-in-2010-fall-2009-en.pdf> (Τελευταία ανάκτηση: 21/01/2022)
- Donelli, F. (2019). Turkey in a changing world: Responses to domestic and regional Dynamics, *InsightTurkey*, 21(3), 113-134. Ανακτήθηκε από https://www.jstor.org/stable/10.2307/26776106?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents (Τελευταία ανάκτηση: 24/01/2022)
- Fan, Y. (2008). Soft Power: Power of attraction or confusion?, *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(2), 147-158

- Fuat, K. E. (2009). Turkish Foreign Policy in the Era of Global Turmoil, *SETA Policy Brief*, 39
- Grant, R. (2005). *The Democratization of Diplomacy: Negotiating with the Internet*. Netherlands: Clingendael
- Gregory, B. (2007), *Upgrading Public Diplomacy's Tools- New Challenges, Old Realities*. Brussels: NATO Public Diplomacy Workshop
- Hong, N.Y. (2014). EU- China Education Diplomacy: An Effective Soft Power Strategy?. In Bislev, A. (2017), Student to Student Diplomacy: Chinese International Students as a Soft- Power Tool, *Journal of Current Chinese Affairs*, 46(2), 81-109
- Kalin, I. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey, *PERCEPTIONS*, XVI(3), 5-23. Ανακτήθηκε από http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-XVI/autumn-2011/Autumn_2011.pdf) (Τελευταία ανάκτηση: 22/01/2022)
- Kaya, A., & Tecmen, A. (2011). *The Role of Common Cultural Heritage in External Promotion of Modern Turkey: Yunus Emre Cultural Centers*, Working Paper No: 4 EU, 1-23. Istanbul: Bilgi University,
- Kim, J.(2015). *Public relations and public diplomacy in cultural and educational exchange programs: A coorientational approach to the Humphrey Program*, Public Relations Review
- Kramer, H. (2010). AKP's 'new' foreign policy between vision and pragmatism, *German Institute for International and Security Affairs*, 1- 41
- Krauthamer, K. Y. (2012). In Albania, Madrasas Even the Secular Love, *Transitions Online: Regional Intelligence*
- Kurtuluş, B. (2020), Turkey's Foreign Policy in the Balkans: Soft Power in a Conflict Region. In: Yürür, P., & Özkan A. (eds), *Conflict Areas in the Balkans* (pp. 211-222). London: Lexington Books
- Larrabee F. Stephen & Ian O. Lesser (2003). *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica CA: RAND
- Leonard, M. & Smewing C. (2002), *Public Diplomacy and the Middle East*. London: Foreign Policy Centre
- Linden, R. H., & Irepoglu, Y. (2013). Turkey and the Balkans: New Forms of Political Community? , *Turkish Studies*, 14 (2), 229-55
- Mardin, S. (2000). The genesis of Young Ottoman thought: A study in the modernization of Turkish political ideas, *Syracuse University Press*
- Mellisen, J. (2011). Beyond the New Public Diplomacy, *Clingendael*, 3. Ανάκτηση από

https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20111014_cdsp_paper_jmelissen.pdf (Τελευταία ανάκτηση: 26/1/2022)

Melissen, J. (2005), *The New Public Diplomacy Between Theory and Practice*. In *The New Public Diplomacy – Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan

Merdjanova, I. (2013), *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans. Between Nationalism and Transnationalism*. Oxford: Oxford University Press

Morgenthau, H. (1993), *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*. Boston: McGraw- Hill

Murphy, Y. (2018). Education Diplomacy: The Two sides of Innovation, *Childhood Education*, 94(3)

Nicolson, H. (1963), *Diplomacy*. London: Oxford University Press

Nossel, S. (2004). Smart Power, *Foreign Affairs*, 83(2), 131- 142. <https://doi.org/10.2307/20033907> (Τελευταία ανάκτηση: 19/01/2022)

Nye. J.S. (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power, *Foreign Affairs*, 88(4), 160-163. Ανακτήθηκε από <http://www.jstor.org/stable/20699631> (Τελευταία ανάκτηση: 19/01/2022)

Nye, J. S. (2010). *The New Public Diplomacy*, *Project Syndicate*

Öktem, K. (2010), *New Islamic Actors After the Wahhabi Intermezzo: Turkey's Return to the Muslim Balkans*, European Studies Centre of Oxford. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/1220435/New_Islamic_actors_after_the_Wahhabi_intermezzo_Turkeys_return_to_the_Muslim_Balkans (Τελευταία ανάκτηση: 26/01/2022)

Onis, Z. & Yilmaz, S. (2009). Between Europeanization and Euro- Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era, *Turkish StudStudies*, 10(1)

Özkan, A. (2015). Strategic practices of public diplomacy policies in educational field and Turkey's potential for cultural diplomacy, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 176, 35- 43

Öztürk, A.E. (2016). Turkey's Diyanet Under AKP Rule: From Protector to Imposer of State Ideology, *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 619- 635

Öztürk, A.E. & Sözeri, S. (2018). Diyanet as a Turkish Foreign Policy Tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria, *Politics and Religion*, 1- 25

Pliske, E. (1997). In Freeman, C.N., *The Diplomat's Dictionary*. Washington: US Institute of Peace Press

President of Kosovo (2013). *Decree for the Ratification of the Agreement on Military Financial Cooperation Between the Government of the Republic of Kosovo and the Government of the Republic of Turkey*, Decree No. DMN- 010-2013, Pristina, 20 Μάρη

Rahigh- Aghsan, A. (2011). Turkey's EU Quest and Political Cleavages under AKP, *Review of European Studies*, 3(1), 43- 53

Rey, J. D. (2018). Kosovo. Στο: *The influence of external actors in the Western Balkans. A map of geopolitical players* (σελ. 17-20). Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung

Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, *World Politics*, 51(1), 144-172. Ανακτήθηκε από <https://www.jstor.org/stable/25054068> (Τελευταία ανάκτηση: 21/01/2022)

Sancar, G.A. (2015), Turkey's Public Diplomacy: Its Actors, Stakeholders, and Tools. In Çevik, B.S. and Seib P. (eds), *Turkey's Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan

Sarıgül, K. (2018). Turkish Teaching Activities of Yunus Emre Institute, *International Journal of Instruction*, 11(4)

Satow, Sr E. (1917), *A Guide to Diplomatic Practice*, London & New York: Longmans Green & Co

Sedat, L. (2003- 2004). Özalism (Neo- Ottomanism): An Alternative in Turkish Foreign Policy?, *Journal of Administrative Sciences*, 1(1- 2), 161- 202

Todorova, M. (1995), *Ottoman Legacy in the Balkans: A Mirror of New International Order*. İstanbul: Evren Yayıncılık

Tokyay, M. & Ciocoiu, P. (2013), *Romania and Turkey deepen strategic partnership*. Istanbul & Bucharest: Southeastern European Times

Tuch, H. (1990), *Communicating with the World U.S Public Diplomacy Overseas*. New York: Palgrave Macmillan

Türbedar, E. (2011). Turkey's New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles, *Insight Turkey*, 13(3), 139- 158

Ulgen, U. (2010), *A Place in the Sun or Fifteen Minutes of Fame? Understanding Turkey's Foreign Policy*. Europe: Carnegie

Visoka, G. (2018), *Acting Like a State: Kosovo and the Everyday Making of Statehood*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Vračić, A. (2016). *Turkey's Role in the Western Balkans*. Berlin: Stiftung Wissenschaft and Politik. Ανακτήθηκε από

https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/50173/ssoar-2016-vracic-Turkeys_role_in_the_Western.pdf?sequence=1 (Τελευταία πρόσβαση 26/02/2022)

Watson, A. (1982), *The Dialogue Between States*. London: Methuen & Co Ltd

Welch, D. (1999). Powers of Persuasion, *History Today*, 49(8), 24- 26

Yoruk, Z. & Vatikiotis, P. (2013). Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera “Colonialism”, *International Journal of Communication*, 7, 2361- 2385

Διαδικτυακοί Ιστότοποι / Ιστοσελίδες

Αθανασόπουλος Α. Α. (2018, Μάιος, 06). Απλώνει τα δίκτυα της στα Βαλκάνια η Τουρκία, *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2018/05/05/politics/aplwnei-ta-dixtya-tis-sta-balkania-i-toyrkia> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Başaran E. (2016, June 08). Common history and Culture: More Serbians learn Turkish with Yunus Emre Institute in Belgrade, *Daily Sabah*. Ανακτήθηκε από <https://www.dailysabah.com/balkans/2016/06/08/common-history-and-culture-more-serbians-learn-turkish-with-yunus-emre-institute-in-belgrade> (Τελευταία πρόσβαση 26/02/2022)

Canbolat T. (2019, December 20). Institute expands Turkish language education in Bosnia- Herzegovina, *Daily Sabah*. Ανακτήθηκε από <https://www.dailysabah.com/turkey/2019/12/20/institute-expands-turkish-language-education-in-bosnia-herzegovina> (Τελευταία ανάκτηση 26/02/2022)

Cihan (2011). *Yunus Emre institute Takes Over Turkology Project from TIKA*. Ανακτήθηκε από <https://worldbulletin.dunyabulteni.net/art-culture/yunus-emre-institute-takes-over-turkology-project-from-tika-h79261.html> (Τελευταία ανάκτηση: 26/02/2022)

Η Δήλωση του Υπουργού Πολιτισμού και Τουρισμού *Numan Kurtulmuş* (17/08/2017), *Hurriyet Daily News*. Ανακτήθηκε από: <https://www.hurriyetdailynews.com/yunus-emre-institute-promotes-turkish-language-abroad-filling-space-left-by-gulenists--116822> (Πρόσβαση 24/01/2022)

Η Κατάταξη των Παγκόσμιων “ *Soft Power*” Δυνάμεων για το 2021. Ανακτήθηκε από <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf> (Πρόσβαση 21/01/2022)

Ηλιάδη, Ι. (2018, Μάρτιος, 13). Η τουρκική διείσδυση στα Βαλκάνια, *slpress.gr*. Ανακτήθηκε από <https://slpress.gr/diethni/h-tourkiki-diisdisi-sta-valkania/> (Τελευταία πρόσβαση 26/02/2022)

Η Ομιλία *Davutoğlu* για Οθωμανική Κληρονομιά. Ανακτήθηκε από <https://grayfalcon.blogspot.com/2009/11/what-turkey-wants.html> (Πρόσβαση 11/12/2021)

Η Ομιλία Melissen για τη Δημόσια Διπλωματία της Τουρκίας στο Συνέδριο του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών , (2006). Ανακτήθηκε από: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20060206_cdsp_online_melissen.pdf (Πρόσβαση 11/12/2021)

Η Συνέντευξη του Şeref Ateş *Daily Sabah*, (24/07/2017). Ανακτήθηκε από <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/07/24/yunus-emre-institute-head-ates-as-an-element-of-soft-power-our-aim-is-to-introduce-turkey-its-culture-to-the-world>

Λυγερός, Σ. (2008, Μάιος 04). Το διεθνές «Κίνημα» Φετουλλάχ Γκιουλέν, *Η Καθημερινή* . Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/life/people/75017/to-diethnes-kinima-fetoylach-gkioylen-2> (Πρόσβαση 21/01/2022)

Μαντζίκος Γ. (2021, Απρίλιος, 26). Τα... απλωμένα δίκτυα του Ερντογάν στα Βαλκάνια, *Liberal*. Ανακτήθηκε από <https://www.liberal.gr/world/ta-aplomena-diktua-tou-erntogan-sta-balkania%C2%A0/373192> (Τελευταία πρόσβαση 26/02/2022)

Marusic, J. S., (2017, January 24). Turkey Scraps Diploma Deal With Macedonia, *Balkan Insight*. Ανακτήθηκε από <https://balkaninsight.com/2017/01/24/students-shocked-over-scrapping-of-macedonia-turkey-diploma-deal-01-23-2017> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Ο Ερντογάν για την τουρκική γλώσσα, *TRT Ελληνικά*. Ανακτήθηκε από <https://www.trt.net.tr/greek/tourkia/2021/02/17/o-erntogan-gia-ten-tourkike-glossa-1585166> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Parageorgiou, M. (2019), *Turkish Language Policy and Teaching in Albania: The Case of the Yunus Emre Institute*. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/42468508/Turkish_Language_Policy_and_Teaching_in_Albania_The_Case_of_the_Yunus_Emre_Institute (Τελευταία ανάκτηση: 26/02/2022)

Πληροφορίες για τα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα Maarif. Ανακτήθηκαν από <https://turkiyemaarif.org/page/524-Turkish-Maarif-Foundation-12> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Πληροφορίες για το Ινστιτούτο Yunus Emre. Ανακτήθηκαν από <https://www.yee.org.tr/en/corporate/yunus-emre-institute> και <https://www.yee.org.tr> (Πρόσβαση από 15/12/2021)

Πληροφορίες για το “Game Caravan Project” ανακτήθηκαν από <https://www.yee.org.tr/en/news/game-caravan-kosovo-after-north-macedonia> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Πληροφορίες για το Πρόγραμμα Τοξοβολίας στο Prizren ανακτήθηκαν από <https://www.yee.org.tr/en/news/first-traditional-archery-club-kosovo-established-prizren> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Πληροφορίες για το τουρκικό Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού. Ανακτήθηκαν από <https://www.goturkiye.com> (Πρόσβαση 12/12/2021)

Πληροφορίες για τον φορέα ΤΙΚΑ . Ανακτήθηκαν από <https://www.tika.gov.tr/en> (Πρόσβαση 12/12/2021)

Sevencan, S. (2021, August 14). FETO terrorist group had hidden agenda from beginning, *Anadolu Agency*. Ανακτήθηκε από <https://www.aa.com.tr/en/turkey/feto-terrorist-group-had-hidden-agenda-from-beginning/2334886> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Το περίγραμμα της δράσης του Κινήματος *Gülen* στην επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος. Ανακτήθηκε από <https://www.fguen.com/en> (Πρόσβαση 21/01/2022)

Taleski, M. (2011, July 12), *The rise of Turkey in the Balkans* . Ανακτήθηκε από <https://www.turkishnews.com/en/content/2011/07/12/the-rise-of-turkey-in-the-balkans/> (Πρόσβαση 26/01/2022)

Τασόπουλος Η. (2022, Ιανουάριος, 18). Τα δίχτυα Ερντογάν στα Βαλκάνια, τα drones, και η επίσκεψη στα Τίρανα, *Liberal*. Ανακτήθηκε από: <https://www.liberal.gr/world/ta-dichtua-erntogan-sta-balkania-ta-drones-kai-i-episkepsi-sta-tirana/426915> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

(2018, September 26), Turkish language courses draw interest in Balkans: Turkish language courses offered by Yunus Emre Institute promoting Turkish culture in Balkan countries, *Anadolu Agency*. Ανακτήθηκε από <https://www.aa.com.tr/en/culture-and-art/turkish-language-courses-draw-interest-in-balkans/1265593> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

United States Information Agency Alumni Association, (2002), *What Public Diplomacy is and is not* , Washington, D.C. Ανακτήθηκε από <http://www.publicdiplomacy.org/1.htm> (Πρόσβαση 04/12/2021)

Vail C. (2018). *Turkey's Public Diplomacy and the Yunus Emre Institutes*. Ανακτήθηκε από <https://medium.com/meddah-a-u-s-turkey-storytelling-project/turkeys-public-diplomacy-and-the-yunus-emre-institutes-1a5192238048> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Winter, C. (2011, September, 29). *Erdogan pushes for common future with Balkan states*. Ανακτήθηκε από <https://devam.hypotheses.org/tag/kosovo> (Πρόσβαση 26/01/2022)

Yunus Emre Institute (2020). *6 kıta, 45 ülke ve 1000'in Üzerinde Kursiyer ile Osmanlı Türkçesi Çevrim içi Kursları Başlıyor!*. Ανακτήθηκε από <https://pristine.yee.org.tr/tr/haber/6-kita-45-ulke-ve-1000in-uzerinde-kursiyer-ile-osmanli-turkcesi-cevrin-ici-kurslari-basliyor> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Yunus Emre Institute (2021). *TRT Academy Hosted Yunus Emre Institute*. Ανακτήθηκε από <https://www.yee.org.tr/en/news/trt-academy-hosted-yunus-emre-institute> (Τελευταία πρόσβαση: 26/02/2022)

Yunus Emre Institute (2022, January 18). Interest Increased in Turkish as a Global Language, *Hurriyet Daily News*. Ανακτήθηκε από <https://www.hurriyetdailynews.com/yunus-emre-institute-promotes-turkish-language-abroad-filling-space-left-by-gulenists--116822> (Πρόσβαση 24/01/2022)

Hacaoglu, S. (2019, March, 07). Mapping the Turkish Military's Expanding Footprint, *Bloomberg*. Ανακτήθηκε από <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-03-07/mapping-the-turkish-military-s-expanding-footprint-quicktake> (Τελευταία πρόσβαση: 26/002/2022)